

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politický systém

tzv. Druhé Československé republiky

Marie Vykouková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Politický systém

tzv. Druhé Československé republiky

Marie Vykouková

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Konzultant práce:

PhDr. Mgr. Petr Jurek

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Ráda bych tímto poděkovala svému vedoucímu práce, panu docentu Kubátovi za přijetí mého vlastního tématu bakalářské práce a za jeho cenné rady. Stejně tak bych chtěla poděkovat svému konzultantovi, panu doktoru Jurkovi.

Obsah

1	ÚVOD	7
2	AUTORITATIVNÍ REŽIMY	12
	2.1 Linzova teorie autoritativních režimů.....	14
	2.2 Typologie autoritativních režimů podle Juana José Linze.....	16
	2.3 Typologie autoritarismu podle Wolfganga Merkela.....	19
3	HISTORICKÝ KONTEXT – OKOLNOSTI VZNIKU DRUHÉ REPUBLIKY	21
	3.1 Cesta k Mnichovu.....	21
	3.2 Mnichovská konference	24
	3.3 Důsledky Mnichova.....	26
4	ÚSTAVNĚ-POLITICKÝ SYSTÉM DRUHÉ REPUBLIKY A JEHO FUNGOVÁNÍ	28
	4.1 Ústava	29
	4.2 Ústavní instituce Druhé republiky	31
	4.2.1 Parlament	31
	4.2.2 Vláda a prezident.....	34
	4.3 Personální změny v ústavních institucích	35
	4.4 Ústavní instituce a jejich fungování na Slovensku a Podkarpatské Rusi.....	37
	4.5 Německá menšina v Druhé republice.....	40

5	ČESKÝ STRANICKÝ SYSTÉM V OBDOBÍ DRUHÉ REPUBLIKY	43
5.1	Varianty zjednodušení stranického systému	44
5.2	Strana národní jednoty – strana vládnoucí	46
5.3	Národní strana práce – strana opoziční.....	49
5.4	Stranické systémy na Slovensku a Podkarpatské Rusi v období Druhé republiky	50
6	KONEC DRUHÉ REPUBLIKY	52
7	ZÁVĚR	57
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	62
9	RESUMÉ	67
10	PŘÍLOHY	68

1 ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je *Politický systém tzv. Druhé Československé republiky*. Toto období československých dějin trvalo pouhých pět a půl měsíce. Éra trvání Druhé republiky začíná podepsáním Mnichovské dohody 30. září 1938 a končí vyhlášením samostatného Slovenského štátu 14. března 1939, následným obsazením zbytku Československa 15. března 1939 a Hitlerem vydaným výnosem o vzniku Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939. Podle mého názoru je právě toto období klíčovým mezníkem ve vývoji politického systému Československa. Změny, které byly v dosavadním systému provedeny, byly natolik závažné, že změnilý celý jeho charakter, a ukončily tak skoro dvacetiletou tradici demokracie, jež byla základním kamenem při vytvoření Československa v roce 1918.

Mnozí autoři se domnívají, že toto období je jakousi „třináctou komnatou“¹ československých dějin, a proto o zpracování tohoto tématu nejeví větší zájem. K dispozici máme v českém prostředí spíše díla historiografická, která samozřejmě nemohou jen tak přeskočit jednu část dějin, avšak v politologické sféře už takových děl mnoho není. Politologové se tomuto tématu někdy až záměrně vyhýbají a považují období Druhé republiky jen za jakési intermezzo mezi významnějšími obdobími.

Nejlépe vystihuje toto pochmurné období naší historie podle mého názoru Václav Černý ve svých Pamětech, a proto si ho dovolím citovat: „Těch pět měsíců druhé republiky, chvíle v našem životě nejneuvěřitelnější, fantastickému snu podobná: jako bychom žili na Měsíci, jako bychom měli každou chvíli procitnout anebo sletět do prázdna! Plavba vytřeštěných zavrženců, napěchovaných na rozbitý člunek bez plachet a spuštěných bez cíle na širé moře“ (Černý 1992: 65).

V žádném případě nechci touto prací doplňovat historiografickou literaturu, nebudu se ani pokoušet o komplexní výklad Druhé republiky. Svou práci bych chtěla věnovat změnám charakteru politického systému, jež vedly až k pádu samotné demokracie a vzniku nedemokratického režimu. Mnozí autoři tvrdí, že Československá republika od 30. září 1938 do poloviny března 1939 byla autoritativním režimem. Tuto tezi se budu snažit ve své práci obhájit na základě popisu změn politického systému Československa. Ve své práci se také pokusím o zařazení politického systému Druhé republiky do klasifikace autoritativních režimů.

Ve své práci budu využívat metodologii disciplinované případové studie. Práci rozdělím do dvou hlavních částí – část teoretickou, kde nastíním problematiku autoritativních režimů a část věnovanou analýze politického systému Druhé republiky. Tyto části doplním historickým kontextem, abych pevně vymezila období Druhé republiky. V závěru se pak pokusím o propojení teoretické části se svou analýzou.

Teoretická část bude věnována autoritativním režimům. Autoritativní režimy jsou velice rozsáhlým tématem, kterému se dnes věnuje ne jeden autor, nicméně ve své práci se zaměřím především na jednoho konkrétního autora, a to na Juana José Linze. Jeho teorie autoritativních režimů ovlivnila i další autory a můžeme dokonce říci, že nikdy nebyla překonána.² Nepodrobněji se budu snažit představit jeho typologii autoritativních režimů, která obsahuje 7 typů. Dále se pak zmíním jen v krátkosti o jeho pokračovateli Wolfgangu Merkelovi, a to proto, abych dokázala, že teorie autoritativních režimů se stále vyvíjí, nicméně tyto teorie vždy navazují nebo se vymezují vůči Linzovi. Wolfganga Merkela jsem si vybrala především z toho důvodu, že jako jediný vypracoval stejně

¹ Označení „třináctá komnata“ použil ve své knize Jan Rataj (Rataj 1997: 7).

² Jak tvrdí většina autorů (Balík – Kubát 2004: 50).

rozsáhlou typologií, která je v dnešní době považována za druhou nejlepší po Linzově typologii.³

V analytické části se budu zabývat politickým systémem Druhé republiky. Nejprve však nastíním příčiny, které přímo vedly ke vzniku tak rozdílného politického systému. Pokud bych měla zacházet do detailů, hledala bych příčiny vzniku již ve vzniku samotného Československa. Ve své práci se však zaměřím na události posledních let existence první republiky. V podkapitole *Cesta k Mnichovu* chci prezentovat vnitropolitické problémy, které vedly až ke krizi samotné demokracie. Dále zmíním také Runcimanovu misi zahraniční rozhodování o dalším československém osudu v podání Velké Británie a Německa. Všechny tyto události vedly však k nejdůležitějšímu jednání, a to ke konferenci konané v Mnichově. Právě zde se sešly 4 mocnosti a přímým důsledkem jejich rozhodnutí bylo vytvoření Druhé Československé republiky.

V kapitole *Druhá republika* se zaměřím hlavně na ústavní vývoj a instituce Druhé republiky, kde budu prezentovat mocenské změny, ať již v podobě přenesení velké části moci z legislativy na exekutivu či přenechání jisté části moci centrální nově vzniklým autonomním parlamentům a vládám. Obojí přenesení moci bylo dosaženo skrze ústavní zákony. V podkapitolách se pak budu věnovat také například německé menšině nebo autonomním oblastem Slovensku a Podkarpatské Rusi, jelikož i to je důležité pro vývoj politického systému Druhé republiky. Z této kapitoly si dovolím vyčlenit stranický systém, který pojmu v jedné samostatné kapitole. Stranický systém si prošel obrovskými změnami v podobě zjednodušování. Strany se do velké míry podrobily nově vzniklé situaci a napomohly naprostému pádu tzv. stranické demokracie, která byla typická pro první republiku. Místo multipartismu, který se vyznačoval až nadměrným počtem politických stran, se v Druhé republice etablovaly

³ Dokladem tohoto názoru je kniha autorů Balíka a Kubáta (Balík – Kubát 2004: 62).

následkem zjednodušení stranického systému jen dvě politické strany, přičemž v nepříliš demokratickém smyslu se stala jedna z nich – Strana národní jednoty – stranou vládní a druhá – Národní strana práce – stranou opoziční.

Práci zakončím kapitolou *Konec Druhé republiky*, kde se pokusím vysvětlit, co vedlo k pádu Druhé republiky. Příčiny tohoto pádu můžeme také hledat již v samotném vzniku Druhé republiky (stejně jako příčiny pádu první republiky), avšak já se zaměřím na hlavní rozvrtné proudy. Tuto kapitolu je potřeba zmínit proto, aby bylo možné jasně ukotvit Druhou republiku v historickém kontextu.

V závěru se pokusím zařadit politický systém (režim) do Linzovy typologie autoritativních režimů. V historiografických dílech je Druhá republika mnohými autory prezentována jako totalitní režim, popřípadě jako režim autoritativní se sklony k totalitarismu. Tito autoři se odvolávají především na existenci totalitní strany – Strany národní jednoty.⁴ Nicméně, jak dokážu ve své práci, tato strana nikdy nedosáhla plně totalitních znaků, a tudíž není možné jen na základě tohoto aspektu uvažovat o Československu v období Druhé republiky jako o totalitním režimu.

V teoretické části budu využívat především české politologické zdroje a knihu samotného Juana José Linze *Totalitarian and authoritarian regimes. With a major new introduction*. Knihy, ze kterých budu vycházet v rámci praktické části o Druhé republice, jsou spíše historiografického rázu, a to z důvodů, které jsem již výše nastínila. Nejlépe zpracovanými historiografickými díly jsou podle mého názoru kniha Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě* či kniha Jana Rataje

⁴ Takovým autorem je například Věra Olivová.

O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939. Ty doplním politologickými zdroji v podobě knih od autorů jako je Stanislav Balík, Vít Hloušek, Jan Holzer, Jakub Šedo, Lubomír Kopeček či Michal Kubát.

2 AUTORITATIVNÍ REŽIMY

V této kapitole bych se ráda zaměřila na Linzovu teorii autoritativních režimů. Nejdříve se však budu zabývat definicí autoritativních režimů a jejich charakteristikami. Poté se již budu věnovat typologii Juana José Linze. V této části také zmíním Linzova následovníka Wolfganga Merkela, a to proto, že zkoumání autoritativních režimů je stále aktuální, i když Linzova teorie převládá. Smyslem kapitoly je seznámit se základními znaky autoritativních režimů, které budu později hledat na politickém systému Druhé republiky, abych tak dokázala, že Druhá republika je opravdu autoritativním režimem. Jak jsem již v úvodu zmínila, pokud v průběhu práce obhájím tezi, že Druhá republika je autoritativním režimem, zařadím ji do Linzovy klasifikace autoritativních režimů. Právě z toho důvodu zde také popíšu 7 základních autoritativních režimů, které si vymezil ve své typologii Juan José Linz.

Autoritativní režimy jsou jedním z mnoha druhů nedemokratických režimů, jsou tedy opakem demokracie. Za opak demokracie můžeme považovat tyranii, despotismus, autokracii, absolutismus, diktaturu, totalitarismus a autoritarismus. Poslední dva zmíněné termíny jsou novodobějšího rázu. Objevily se až po první světové válce (Sartori 1993: 186-187).

Autoritativní režim je odvozován od autority, avšak je nutno podotknout, že jí značně deformuje. Pojem autorita je velice starý latinský termín, který nebyl primárně pejorativním výrazem, naopak byl termínem pozitivním a vyjadřoval uznání jejím nositelům. V dnešním kontextu byla autorita zneužita, a to tak, že v tomto smyslu autorita porušuje svobodu. Touto problematikou se významným způsobem zabýval Giovanni Sartori. Podle něj je třeba rozlišovat mezi autoritou jako tím základním termínem a autoritou ve smyslu autoritarismu (tedy autoritou, která porušuje svobodu) (Sartori 1993: 187). Sartori tak definoval autoritativní režim jako:

„[...] politický systém, který ponechává jen velmi málo, pokud vůbec, prostoru pro svobodu, [...]“⁵

Raymond Aron přichází se svou koncepcí nedemokratických režimů, ve které autoritativní režimy jako celek zařazuje do kategorie autoritativně konzervativních režimů. Autoritativně konzervativní typ režimu se vyznačuje tím, že je zaměřený vůči pluralitě stran, přičemž se snaží o vytvoření reprezentace, odlišné od té parlamentní. Soutěž o politickou moc mezi stranami je pro tento režim nepřípustná, nicméně ani vládce není všemocný, je nutné, aby byl podřízen určitým zákonům, morálce a náboženství (Balík – Kubát 2004: 49).

O první teorie autoritativních režimů se však zasadili samotní autoritativní vládcí, a to také proto, že autoritativní vládcové se vždy vyznačovali vysokou inteligencí a vzdělaností a své pohnutky se snažili vysvětlit na základě logických argumentů. Příkladem může být portugalský univerzitní profesor António de Oliveira Salazar. Vedle Salazarovy teorie můžeme také zmínit například rakouského autoritativního politika Engelberta Dollfusse. Ten přišel s jakousi umírněnou šestibodovou verzí autoritativního režimu. V jeho podání by se vláda měla vyznačovat autoritou, přičemž cílem této vlády má být sjednocení duševních i materiálních zájmů občanů. Stát by měl být podle něho založen na hierarchii, kde vláda bude stát reprezentovat jako celek a její moc bude uspořádaná, nikoli založena na svévoli či diktatuře. Podpora společnosti přitom bude vycházet ne z jedné určité ideologie, na které jsou založené totalitní režimy, ale z široké škály duševních svobod. O propracovanější teorii autoritativních režimů můžeme nicméně mluvit až v souvislosti s Juanem José Linzem (Balík – Kubát 2004: 49-50).

⁵ Překlad slovenského překladu Sartoriho: „[...] politický systém, ktorý ponecháva len veľmi málo, ak vôbec, priestoru pre slobodu, [...]“ (Sartori 1993: 191).

2.1 Linzova teorie autoritativních režimů

Základem pro Linzovu koncepci autoritativních režimů se stalo frankistické období ve Španělsku. Svou teorii prvně publikoval jako součást encyklopedie *Handbook of Political Science* v roce 1973 a doplnil ji v roce 1996 v knize *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Svou práci z roku 1973 doplnil a nakonec ji vydal i samostatně pod názvem *Totalitarian and Authoritarian Regimes* v roce 2000 (Hloušek – Kopeček 2005: 268).

Linz přichází se základními charakteristikami autoritativních režimů, které počítají s limitovaným politickým pluralismem. Autoritativní režimy se pak dále vyznačují neexistencí vedoucí ideologie, nýbrž mentalitou, nedbají intenzivní či extenzivní politické mobilizace a vůdce, popřípadě malá skupina má nepřítis jasně, avšak předvídatelné hranice (Linz 2000: 159).

Limitovaný pluralismus je tím nejzákladnějším rysem autoritativního režimu. Společenské a politické organizace nejsou podřízeny jedinému centru. Autoritativní režim se odlišuje především od totalitarismu existencí řady organizací, které však působí ve značně omezeném a ohraničeném prostředí. Tyto organizace mohou být dokonce i politického rázu, avšak je nutné, aby byly loajální vůči režimu a nekritizovaly jej. Autoritativní režim tak rozhoduje o existenci těchto organizací (Linz 2000: 161-162). V některých společnostech se objevuje pluralismus omezený pouze na jedinou dominantní stranu. Strana ovšem nezíská takové postavení jako v totalitním režimu. Strana je slabá, a proto získávají větší úlohu organizace, které jsou určitými způsoby spojené s jinými strukturami (takovými organizacemi mohou být například různé církve) (Hloušek – Kopeček 2005: 269-270).

Limitovaný pluralismus vede logicky také k semiopozici uvnitř režimu (tu totalitarismus nepřipouští). Semiopozice se skládá především z nevládních skupin, které částečně kritizují režim. Na druhou stranu však jsou ochotny s tímto režimem spolupracovat, a to i bez požadavku na nějakou podstatnou změnu. Tyto opozice nekritizují vůdce a akceptují historickou legitimitu a nezbytnost soudobého autoritativního režimu. Takovou opozicí může být například církev (Linz 2000: 161-162).

Dalším znakem autoritativních režimů, který je zásadním způsobem odlišuje od režimů totalitních, je přítomnost mentality namísto ideologie (Linz 2000: 162). Ideologie je v podstatě systém myšlení, na kterém se podílejí intelektuálové či pseudointelektuálové. Tyto soubory myšlení jsou často popsány v „kultovních“ knihách. Mentalita je naopak způsob myšlení a cítění, jež poskytuje nekodifikované způsoby řešení určitých situací. Mentalita na rozdíl od ideologie (která je založena na utopistických tezí) se velmi špatně šíří masami. Mentality mají relativně malý rozsah témat, na něž mohou poskytnout odpověď, přičemž tyto odpovědi se vyznačují nízkou precizností, a tedy možnými rozporuplnostmi mezi nimi. Je založena na velmi vágních hodnotách, jakými jsou patriotismus, vlastenectví, nacionalismus a podobně, které jsou však srozumitelné pro většinu sociálních vrstev (Linz 2000: 162-163).

Třetím znakem je pak absence mobilizace (výjimkou jsou určitá období vývoje těchto režimů). Rozdíly jednotlivých typů autoritativních režimů podle Linze závisí právě na tom, do jaké míry se režim snaží o depolitizaci. Některé režimy se snaží využít mobilizace pro své ustavení, jiné se snaží již od počátku o depolitizaci. Důležitý je i rozsah depolitizace, protože některé režimy se snaží jen o depolitizaci zastánců předchozího režimu, jiné se snaží o depolitizaci celé společnosti (Linz 2000: 165-171).

2.2 Typologie autoritativních režimů podle Juana José Linze

Na základě výše uvedených faktorů, které dosahují v různých případech různých hodnot, definoval Linz 7 základních typů autoritativních režimů. Tato typologie nebyla dodnes překonána (Balík – Kubát 2004: 56-57).

První typ Linz nazval byrokraticko-militaristickým autoritativním režimem. Tento typ je nejčastějším typem autoritativních režimů. Hlavní postavení v něm má armáda a státní byrokracie. Tyto struktury kontrolují stát a vládou ne skrze určitou ideologii, jelikož jí nedisponují (ale ani jí nevytváří), ale v rámci své vlastní mentality. V těchto režimech se nemusí vyskytovat politické strany, nicméně častější je, že v rámci státu existuje jedna vládou podporovaná strana (Linz 2000: 185-208). Příkladem byrokraticko-militaristického autoritativního režimu může být Španělsko za vlády Franka (1936-1975), Pinochetova Chile (1973-1989), Polsko v letech 1926-1939, Maďarsko za vlády Horthyho (1920-1944) či Argentina za Peróna (1946-55) (Balík – Kubát 2004: 57).

Organicko-etatistický autoritativní režim, je podobný tomu prvnímu, nicméně v tomto režimu najdeme kontrolovanou participaci a mobilizaci společnosti skrze organické struktury. Národ (společnost) je viděn jako organismus a základem fungování jsou korporace. Lidé se stávají členy různých sociálních skupin, které stojí v kontrastu k velkým, uměle vytvořeným skupinám (většinou ve smyslu politických stran). Politická reprezentace se v těchto režimech nevolí, ale vybírá se na úrovni korporací. Tyto režimy stojí proti liberální demokracii, navíc však také odmítají model třídního konfliktu (Linz 2000: 208-217). Nejvíce tomuto režimu odpovídají Salazarovo a Caetanovo Portugalsko (1926-1974) a Rakousko v období premiérů Dollfusse a Schuschnigga (1934-1938), částečně pak také ve Frankovo Španělsko a Mussoliniho Itálie (Balík – Kubát 2004: 57-58).

Třetím typem je pak mobilizační autoritativní režim v postdemokratických společnostech. Je to specifický typ režimu, který vzniká ve společnostech, které mají dlouhodobou demokratickou zkušenost. Demokratické principy nicméně nebyly schopny reagovat na soudobé problémy. Lidé v těchto společnostech jsou zvyklí participovat na výkonu moci, a proto v nich nelze vytvořit čistě byrokraticko-militaristickou vládu nebo vládu organicko-etatistickou. Tyto režimy vznikaly především v demokratických společnostech v období mezi válkami v Evropě, které procházely krizí (Linz 217-227). Základním příkladem tohoto typu režimu je případ italské provincie Carnaro z roku 1919 (Balík – Kubát 2004: 59).

Dalším typem jsou postkoloniální mobilizační autoritativní režimy. Tyto režimy vznikají jako důsledek boje za nezávislost, kterého se ujala jedna skupina, jež později získala v režimu dominantní postavení. Tato mobilizační strana se snaží společnost alespoň zprvu mobilizovat, avšak netíhne k totalitarismu. Strana se stává jen součástí struktury moci (Linz 2000: 227-233). Tyto režimy najdeme především v Africe po svržení koloniální nadvlády, tedy hlavně ve druhé polovině 50. let 20. století (Balík – Kubát 2004: 59).

Rasové a etnické „demokracie“, ač se podle názvu nemusí jevit, patří také do typologie autoritativních režimů. Tyto režimy nemůžeme pokládat za demokratické, přestože tam fungují všechny atributy demokracie jako je způsob distribuce moci, proces a rozsah politické participace, avšak to všechno využívá jen určitá část společnosti (většinou menšinová část). Zbytek společnosti, který je prezentován nějakou etnickou skupinou, je z demokratických procesů vyloučen. Spory těchto skupin jsou navíc řešeny autoritativními způsoby (Linz 2000: 233-240). Nejznámějším příkladem tohoto typu je Jihoafrická republika v letech 1948-1993 (Balík – Kubát 2004: 59-60).

Předposledním typem Linzovy typologie jsou defektní a pretotalitní režimy. Tyto režimy můžeme označovat také jako racionalizovaný totalitarismus či totalitarismus bez teroru. Najdeme je v zemích, které se začínají odklánět od demokracie, a začínají se přiklánět k totalitarismu. Setkáváme se zde se základními prvky nedemokratických režimů, přičemž plného stupně v nich dosahují jen dva ze tří prvků (Linz 2000: 240-245). Příkladem těchto režimů je sovětské Rusko (od 1922 pak Sovětský svaz) v letech 1921-1924, popřípadě země východní Evropy v období po skončení druhé světové války (Balík – Kubát 2004: 60).

Posledním typem jsou posttotalitní autoritativní režimy. Tento typ je velmi podobný předchozímu zmíněnému. Od předchozího se liší především v tom, že v pretotalitním režimu ještě nedošlo ke kumulaci veškeré moci a jejímu upevnění jednou dominantní stranou, kdežto v posttotalitním režimu dominantní pozice strany ještě úplně nevymizela. Od ostatních zmíněných autoritativních režimů se odlišuje také jinou politickou kulturou a jinými vzpomínkami na minulost (Linz 2000: 245). Příklady tohoto typu jsou komunistické režimy v posttotalitním období, tedy především země střední a východní Evropy od poloviny 50. let 20. století (Balík – Kubát 2004: 60-61).

Posttotalitní režimy jsou specifické tím, že je Linz v polovině 90. let (spolu s Alfredem Stepanem) vymezil jako svébytný politický režim, a tím je vytrhl ze své typologie autoritativních režimů. Posttotalitní režimy se zdály být do velké míry vzdálené od jiných typů autoritativních režimů. Linz dokonce přišel s typologií posttotalitních režimů, a to na základě intenzity skupinového konfliktu (to přebírá od Gordona Skillinga). Typy posttotalitních režimů jsou kvazi-totalitní stát (příkladem jsou státy střední a východní Evropy 1948-1953), konzultativní posttotalitarismus (takovým typem byl Sovětský svaz v letech 1954-1964), demokratizující

se pluralistický posttotalitarismus (Jugoslávie v letech 1966-1980 či Československo 1968) a anarchický posttotalitarismus (příkladem je Čína v období Velké kulturní revoluce) (Balík – Kubát 2004: 61).

Ráda bych upozornila na to, že mnozí autoři vidí jako jeden ze základních problémů autoritativních režimů stanovení jejich vztahu k totalitarismu (Říchová 2000: 238). Podle mého názoru se právě Linzova typologie vymezuje vůči totalitarismu nejlépe. Především 2 poslední zmíněné typy autoritativních režimů poukazují na vztah mezi totalitarismem a autoritarismem, a to v tom smyslu, že autoritarismus může přecházet v průběhu času v totalitarismus, popřípadě naopak, tedy, že totalitarismus ztrácí své totalitní prvky a může směřovat k autoritarismu.

2.3 Typologie autoritarismu podle Wolfganga Merkela

Merkel navazoval ve velké míře na Linze. Přichází se svou koncepcí 9 typů autoritativních režimů, přičemž některé z nich v podstatě jen přebral od Linze, jiné sloučil dohromady a některé definuje úplně nově. Jeden typ dokonce zcela pomíjí, a to pretotalitní autoritativní režimy (Balík – Kubát 2004: 62).

Vedle organicko-etatistických a rasistických autoritativních režimů, které plně převzal od Linze⁶, definoval také autoritativní režimy komunistické, fašistické, militaristické (jež jsou velkou měrou součástí Linzových byrokraticko-militaristických režimů s výjimkou těch, jejichž hlavním úkolem je modernizace země), modernizační (jež jsou tedy naopak zase vyčleněny z Linzových byrokraticko-militaristických režimů),

⁶ Od Linze převzal také sultanistické režimy, přičemž rozdíl mezi nimi je v tom, že Merkel je zařadil mezi autoritativní režimy, kdežto Linz je bral jako svébytný režim (Balík – Kubát 2004: 64).

teokratické a dynastické (královské, monarchistické) (Balík – Kubát 2004: 62-64). Jelikož však Merklova koncepce spíše jen doplňuje, popřípadě rozvíjí Linzovu typologii, nepovažuji za důležité jednotlivé typy popisovat do podrobností a ve své práci se tedy spíše spokojím s Linzovou koncepcí.

3 HISTORICKÝ KONTEXT – OKOLNOSTI VZNIKU DRUHÉ REPUBLIKY

V této kapitole se pokusím nastínit období před vznikem Druhé republiky. Zaměřím se ve zkratce na události posledních dvou let existence první republiky, především tedy na problematiku sudetských Němců v rámci Československé republiky. V podkapitole Cesta k Mnichovu se pokusím popsat schopnost řešení sudetoněmecké otázky z pozice Československa a následný zásah ze zahraničí. Dovolím si vyčlenit samotnou podkapitolu na Mnichovskou konferenci a její výsledek (podepsání Mnichovské dohody), jelikož právě tento akt je pro vznik Druhé republiky nejdůležitější. V rámci této kapitoly věnuji ještě krátkou podkapitolu důsledkům, které Mnichovská dohoda přinesla, přičemž nejdůležitějším důsledkem je pak vznik Druhé republiky.

3.1 Cesta k Mnichovu

Konec první světové války přinesl do Evropy úplně nový řád. Na základě versailleského mírového systému vzniklo mnoho nástupnických států. Nové poválečné uspořádání však nebylo akceptováno všemi beze zbytku. Poražené státy považovaly toto uspořádání za krajně nespravedlivé, a tedy i dočasné (Gebhart – Kuklík 2004: 5).

Koncem roku 1937 již proti sobě stály dva tábory. První byl složen ze států, které chtěly expandovat, a získat tak nové území a nové možnosti. Svých cílů chtěly dosáhnout skrze vojenskou agresi. Patřily sem Německo, Japonsko a Itálie. Druhý tábor byl tvořen velmocemi, které měly zájem na zachování dosavadního uspořádání a nechtěly rozpoutat další válku. Sem patřily evropské mocnosti Velká Británie a Francie a také Spojené státy americké. Specifické postavení zaujímal Sovětský

svaz, který původně spolupracoval s Německem, nicméně postupně se od něj odvrátil a začal spolupracovat se Společností národů a všeobecně se západními mocnostmi (tedy hlavně s Francií) (Olivová 1992: 5-7).

Na konci roku 1937 a v průběhu roku 1938 se do středu mezinárodního dění dostala střední Evropa, především pak dva malé státy, které sousedily s Německem – Československo a Rakousko. Právě tyto státy měly padnout jako první pod náporom německé agrese. Oba státy měly společnou teritoriální izolovanost od evropských mocností, popřípadě pak německy mluvící obyvatelstvo (v Československu alespoň částečně). Právě v řešení této situace se naplno projevila politika appeasementu, kterou se evropské mocnosti ubíraly (Olivová 1992: 5-8).

Československo se potýkalo s nespokojeným německým obyvatelstvem v oblasti Sudet, čehož se snažilo využít Německo k rozpadu Československé republiky a jejího následného přičlenění do Německé říše. K prvnímu pokusu o rozbití Československa a následné zabránění tohoto území došlo již na podzim roku 1937, avšak tehdy Německo neuspělo, a proto se zatím soustředilo na vyvíjení agrese vůči Rakousku, které si v polovině března anektovalo. Anšlus Rakouska postihl velkou měrou i Československo. Hranice s Německem se tak prodloužily až na 2100 km, což způsobilo sníženou obranyschopnost Československé republiky (Čelovský 1999: 106-107, 115; Olivová 1992: 9).

Anšlus Rakouska měl také velký vliv na změnu postavení Sudetoněmecké strany, která začala vyvíjet větší nátlak na československou vládu, aby zajistila politická práva pro německou menšinu. Henleinova strana v té době reprezentovala až 80% německého obyvatelstva. 24. dubna Sudetoněmecká strana vydala svůj nový

program, který vzešel do povědomí jako Karlovarský program (Olivová 1992: 11-13).

V létě 1938 začalo jednání československé vlády se zástupci Sudetoněmecké strany, nicméně nedošlo k žádnému kompromisu. Od srpna 1938 tak byla nucena československá vláda jednat se henleinovci za dohledu anglického vyslance Waltera Runcimana. Jeho úkolem bylo přesvědčit československou vládu, aby ustoupila Henleinovi a schválila jeho Karlovarský program. Runciman působil v Československu od 3. srpna až do 16. září 1938 (Beneš 2003: 161; Čapka – Lunerová 2011: 85).

Dne 30. srpna došlo k prvnímu jednání mezi Benešem a představiteli Sudetoněmecké strany za přítomnosti Runcmana. Přestože Beneš akceptoval všech 8 bodů Karlovarského programu, k dohodě nedošlo. 4. září se tedy konalo další zasedání zástupců Sudetoněmecké strany a Beneše, ve kterém prezident překvapil všechny přítomné, když požádal Němce o zapsání všech požadavků, které mají a které jim splní. Tento plán vešel v paměť jako tzv. Čtvrtý plán. Nicméně ani tento plán, který nabízel Němcům vše, nebyl přijat. Sudetoněmecká strana přerušila rozhovory s Benešem a vyprovokovala nepokoje v sudetoněmeckých oblastech. Runciman, který poslední přednesený plán stoprocentně akceptoval. Poslední dny pak jen přihlížel vývoji československé situace a nakonec se vrátil do Velké Británie. Runcimanova mise tak skončila bez rozřešení (Čapka – Lunerová 2011: 86; Neville 2008: 121-122; Taylor 2005: 172-174).

Československá vláda již nedokázala navázat rozhovory se sudetoněmci, a proto došlo k jednání na mezinárodní úrovni – mezi Chamberlainem a Hitlerem (Cesar 1978: 83-84).

Na prvním setkání Chamberlina s Hitlerem, které proběhlo 15. září 1938 v Berchtesgadenu, se projednávaly požadavky na odtržení Sudet od Československa a připojení této oblasti k Německu, nicméně ke konečnému řešení nedošlo. (Neville 2008: 124-125). Dne 22. září se tak konalo ještě další jednání, a to v Bad Godesbergu. Zde vyšly najevo nové požadavky Hitlera ohledně územní, které chtělo Polsko a Maďarsko. Dále požadoval stažení československého vojska, policie a finanční stráž z pohraničí. Chamberlain nemohl s těmito požadavky souhlasit, a proto umožnil české vládě vyhlásit všeobecnou mobilizaci 23. září. Dne 24. září pak vyhlásila částečnou mobilizaci i Francie a 27. září Velká Británie (Čapka – Lunerová 2011: 103; Neville 2008: 127-129). V Československém prostředí vyjma mobilizace došlo v politické sféře k výměně Hodžovy vlády za úřednickou vládu generála Jana Syrového 22. září, a to kvůli výjimečnému stavu, ve kterém se republika nacházela. Vláda 25. září odmítla godesberské memorandum, avšak vyslovila souhlas pro požadavky berchtesgadenské (Anger 1988: 135; Čapka – Lunerová 2011: 105).

Po těchto událostech přišel Chamberlain ještě s posledním návrhem, jak řešit německé požadavky na Československo, a to s návrhem konání mezinárodní konference. Právě zde se mělo vše projednat a vyřešit s konečnou platností. Konference byla svolána do Mnichova, avšak českoslovenští zástupci neměli možnost se aktivně účastnit (Čapka – Lunerová 2011: 106-107).

3.2 Mnichovská konference

„Jestliže snad po Godesbergu mohly v Praze vzniknout iluze, že hra o Československo skončila debaklem, potom 28. září bylo zřejmé,

že tato hra nikdy nepřestala a již příštího dne bude dovršena“ (Král 1975: 275).

Mnichovská konference byla svolána na 29. září 1938. Účastnili se jí zástupci Francie - Daladier, Velké Británie – Chamberlain, Německa - Hitler a Itálie – Mussolini. Přizván nebyl Sovětský svaz, protože všichni přítomní si uvědomovali, že by mohl znemožnit uzavření dohody. Největším odpůrcem byl samozřejmě Hitler, protože z jeho hlediska by pak nebyla možná rovnováha v poměru sil (Filípek 2001: 78).

Chamberlain s Daladierem zprvu požadovali přítomnost československé vlády. Hitler však tento požadavek zamítl. Chamberlain tedy navrhl, aby byli zástupci Československa přizváni alespoň do vedlejší místnosti, aby mohli být seznámeni s výsledkem. Tímto způsobem se „účastnili“ Mnichovské konference Vojtěch Mastný (vyslanec v Berlíně) a Hubert Masařík (z ministerstva zahraničních věcí). Mocnosti dosáhly úplné shody, ale českoslovenští představitelé byli s výsledkem jednání seznámeni až v pozdních hodinách 29. září. Byla jim předána mapa sudetských území, která měla být ihned vyklizena (Filípek 2001: 80).

Dne 30. září 1938 byla smlouva zpečetěna podpisy všech přítomných zástupců, a tím bylo určeno, že 1. října zahájí německá armáda zábor vymezeného území. Tento proces bude dokončen o deset dní později, tedy 10. října. Od Československa se nečekalo žádné vyjádření k Mnichovské dohodě, pouze její dodržení (Filípek 2001: 80-81). Vyklizení území dostal na starost podle Mnichovské dohody tzv. mezinárodní výbor složený ze zástupců Velké Británie, Francie, Německa, Itálie a Československa – měl za úkol především určit podmínky vyklizení a vymezit zbývající území, kde se má provést lidové hlasování. Mezinárodní výbor měl také určit konečné vymezení hranic. Mnichovská dohoda dále stanovila právo optovat, aby se lidé mohli

rozhodnout pro setrvání v zabrané oblasti nebo opustit tyto hranice (Kural 2002: 149; Sládek 2002: 123-124).

3.3 Důsledky Mnichova

Díky Mnichovské dohodě postoupilo Československo Německu přes 28 000 km² s 3 615 833 obyvateli, z čehož 719 127 byli Češi. K tomu je potřeba přičíst dalších 40 000 lidí včetně asi 30 000 Čechů, kteří byli včleněni do Německa kvůli protokolu z 20. listopadu, který upravoval s konečnou platností hranice. Polsku bylo přiřknuto Těšínsko, nebo alespoň jeho velká část. Toto území Polsko obsadilo 2. října. Československo bylo nuceno postoupit část svého území také Maďarsku, a to podle tzv. Vídeňské arbitráže, která se konala 2. listopadu a upravovala územní poměry právě Československa a Maďarska. Maďarsko získalo oblast jižního Slovenska o rozloze 10 309 km² s 853 670 obyvateli, z něhož asi 300 000 obyvatel bylo jiné národnosti než maďarské (nejvíce bylo samozřejmě Slováků). Od Podkarpatské Rusi dostalo Maďarsko území na jihu o rozloze 1 586 km² s 181 609 obyvateli, přičemž i zde Maďarsko získalo území i s početnou skupinou nemaďarských obyvatel (a to dokonce s hlavním městem Podkarpatské Rusi Užhorodem). Jediným sousedem, který nevznesl požadavek na československé území, bylo Rumunsko (Sládek 2002: 127; Toms 1995: 7).

Ztráta území takového rozměru měla velký dopad nejen na psychický stav československého obyvatelstva, ale také velkou měrou na ekonomiku. V postoupených územích se nacházelo až 40 % průmyslové kapacity státu. Československo také ztratilo hlavní opevnění, a proto existence Československé republiky a její bezpečnost závisela jen na základě garancí hranic ze strany velmocí v Mnichově. Nové hranice

byly všude níže než Německo, navíc všude zůstaly volné, nikde horské ani říční. Kromě ztráty přírodního (hory, řeky) a uměle vytvořeného (především bunkry) opevnění měla Československá republika také potíže s některými železničními a silničními spoji, které byly přerušené výběžky postoupených území, a proto každý od té doby potřeboval při cestování pas. Hraniční ztráty celkem dělaly asi 30% původní rozlohy Československé republiky. Problém však byl i v nepřírozeném tvaru okleštěné republiky, jejíž délka dělala průměrně 900 km a šířka pouhých 115 km (přičemž na nejužším místě měla republika šířku jen 30 km).⁷ Počet obyvatel nové okleštěné republiky spadl z asi 15 na 9 milionů (Kural – Pavlíček 2002: 110; Rataj 1997: 11-12; Toms 1995: 7-8).

Jedním z nejdůležitějších důsledků Mnichovské dohody však byl pád první republiky jako takové. Po úderu, který Československá republika obdržela, nebylo možné udržet stávající režim. Bylo potřeba změnit dosavadní chod republiky, a to nejen pro novou ekonomickou situaci, nýbrž i pro nové požadavky společnosti, která stávající režim začala překotně kritizovat. Po demokratické éře první republiky tak přichází období krátké, přesto velice důležité z pohledu politického vývoje – Druhá republika.

⁷ Rataj ve své knize dokonce přirovnává nové okleštěné Československo ke státu Chile. Vedle něho se totiž ČSR stala nejužším státem na světě. Nicméně Chile má přirozené hranice, které jsou dány na východě pohořím Andy a na západě ho chrání Tichý oceán (Rataj 1997: 11).

4 ÚSTAVNĚ-POLITICKÝ SYSTÉM DRUHÉ REPUBLIKY A JEHO FUNGOVÁNÍ

Druhá republika fungovala jen pět a půl měsíce, a to od Mnichovského diktátu ze dne 30. září 1938 až po události poloviny měsíce března – nejprve odtržení Slovenska 14. března. 1939, které si vytvořilo svůj vlastní stát (čímž Druhá republika zanikla de facto), následované návštěvou prezidenta Emila Háchy a ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského v Berlíně tentýž den, která vyústila v nenásilné zabránění zbytku Česko-Slovenské republiky německou armádou 15. března. 1939 a v konec Druhé republiky de iure 16. března. 1939, kdy na Pražském hradě vystoupil Adolf Hitler a prohlásil zbytek Česko-Slovenska za Protektorát Čechy a Morava (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 83; Toms 1995: 17).

Politický systém Druhé republiky se vyznačuje zásadní vnitropolitickou transformací. Postupně opouští prvorepublikové tradice, a to především ve smyslu upouštění od liberální demokracie jako takové. Tyto změny by podle mnohých teoretiků měly vést k totalitarizaci celého systému, nicméně Druhá republika nezašla tak daleko, a proto je lepší označit ji jako autoritativní režim. Fungování Druhé republiky bylo však velice krátké, a proto panují spory o zařazení do specifické typologie tohoto režimu. Můžeme tak hovořit spíše o tendencích, ke kterým režim směřoval (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 84).

Celý průběh Druhé republiky byl protkнут snahou nezneprátelit si svého nejmocnějšího souseda – Německo. Německý faktor se projevil nejen v zahraniční politice, nýbrž i ve vnitřním fungování československé politiky (Rataj 1997: 15). Tyto tendence se projeví především ve výměně důležitých postů či v ústavních změnách.

4.1 Ústava

Pokud chceme zkoumat politický systém Druhé republiky, je nutné začít od ústavního nastavení celého systému. Ústava si za velice krátké období prodělala velké změny.

Z hlediska ústavního nastavení Československé republiky je zajímavé zkoumat samotný akt Mnichovské dohody, jejímž přímým důsledkem bylo vytvoření Druhé republiky. Mnichovská dohoda je totiž v rozporu s právním řádem, ale i s ústavou Československé republiky.⁸ Československo nebylo součástí jednání a neuzavřelo smlouvu, která byla navíc v jeho neprospěch. Československo ji přijalo pouze kvůli vnějšímu nátlaku. De iure je tedy Mnichovská dohoda neplatným dokumentem. Jejím přijetím a plněním bylo porušeno ustanovení ústavy o postupu a kompetenci státních orgánů při změně státních hranic (Malý 1999: 366-367).

Podle prvorepublikové ústavy musela být každá změna hranic schválena Národním shromážděním ve formě ústavního zákona. K tomu však nikdy nedošlo. Za těchto okolností je tedy dokonce možné říci, že Druhá Československá republika nikdy neexistovala. Pokud bychom zastávali tento postoj, je nutné také zpochybnit všechny ústavně právní akty, které během Druhé republiky proběhly. Nicméně alternativní názor, který převažuje, přiznává oprávněnost všech ústavně-právních aktů, a proto je tzv. konstrukce právní nulity prosazována až od vzniku Protektorátu Čechy a Morava a samostatného Slovenska (Grónský – Hřebejk 1997: 121).

Ústavní nastavení Druhé republiky, jak jsem již výše naznačila, vycházelo stále ze zatím jediné přijaté ústavy z roku 1920. Ač byla Mnichovská dohoda v rozporu s ústavou, a dokonce můžeme určitým

⁸ Dokonce je v rozporu i s normami mezinárodního práva.

způsobem zpochybňovat i celou existenci Druhé republiky, jednotlivé ústavně-právní akty přijímané v tomto období vycházely z nastavených principů.

Výraznou proměnou prošla ústava ještě v roce 1938, přesněji 19. listopadu, kdy byly přijaty zákony o autonomii Slovenskej krajiny a autonomii Podkarpatské Rusi. S tím byl ustaven i nový název státního celku Republika Česko-Slovenská a změna názvu jedné z autonomních oblastí na Zakarpatskou Ukrajinu (Grónský – Hřebejk 1997: 134). Z mého pohledu je však důležitá změna kompetencí ústavních institucí, které z důvodu přijetí těchto ústavních zákonů byly nuceny předat část svých kompetencí nově vzniklým autonomním vládám a parlamentům.⁹

Mnohem důležitější z hlediska fungování politického systému Druhé republiky však bylo přijetí tzv. zmocňovacího zákona (zákon o mimořádné moci nařizovací). Tento zákon byl schválen 15. prosince 1938 a přenesl ústřední pravomoci legislativy ztělesněnou Národním shromážděním na moc exekutivní, tedy na vládu a prezidenta. Vláda dostala možnost nahradit zákony vládními nařízeními a prezident byl zmocněn vydávat dekrety s mocí ústavy (Grónský – Hřebejk 1997: 135-136; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 87).

Změny se však netýkaly pouze samotné ústavní listiny, ale také základních lidských práv a svobod. Některá práva a svobody jako například pobytové, projevu, spolčování nebo tisku byly omezeny. Vláda se snažila o kontrolu médií a jejich cenzuru, nestandardně také řešila židovskou otázku. V ekonomické oblasti zase například omezovala některá živnostenská oprávnění (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 88). „Klasické totalitní znaky jako celospolečenské plánování, direktivní řízení, likvidace soukromého vlastnictví či byrokratická kontrola

⁹ Zprvu kompetence převzala pouze vláda, protože volby do autonomních parlamentů byly vyhrazeny na pozdější dobu.

se ovšem v hospodářské sféře objevily až po březnu 1939“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 88). Byl tak nastartován autoritativní ráz celého období Druhé republiky.

Problémy z hlediska ústavy přináší také konec Druhé republiky, jelikož podepsáním dokumentu o okupaci českých zemí došlo k znemožnění výkonu státní moci, a tedy i k zpochybnění československého právního řádu jako takového (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 87-88).

4.2 Ústavní instituce Druhé republiky

V rámci Druhé republiky došlo k zhroucení dělby moci. Zvláště moc zákonodárná a výkonná si prošly velkými změnami. Moc soudní zůstala ve své podstatě zachována. Soudy si udržely svou nezávislost a institucionální struktura také zůstala nezměněná. Výjimku představovala jen úprava organizace soudů na Podkarpatské Rusi (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 88-92).

4.2.1 Parlament

Moc legislativní v Československé republice byla zastupována již od jejího samotného vzniku Národním shromážděním. Národní shromáždění se podle ústavy z roku 1920 skládalo ze dvou komor – Poslanecké sněmovny a Senátu. Poslanecká sněmovna byla složena z 300 poslanců, kteří byli voleni na 6 let, Senát ze 150 senátorů, jež byli voleni na 8 let. Obě komory byly voleny přímo, a to poměrným

volebním systémem.¹⁰ Poslední demokratické volby před vznikem Druhé republiky se konaly v roce 1935, z čehož vyplývá, že Národní shromáždění bylo v Druhé republice složeno z již neexistujících politických stran (Toms 1995: 14).

Zákonodárná moc tak byla v Druhé republice značně oslabena, protože nereflektovala nové změny v politickém systému a nové politické síly se snažily o jeho postupnou likvidaci.

Za účelem větší efektivnosti Národního shromáždění vznikla společná komise obou komor – tzv. Stálý výbor. Stálý výbor měl napomoci urychlení zákonodárného procesu. Právě Stálý výbor započal rozklad celého Národního shromáždění, když rozhodl o zániku mandátů některých členů Národního shromáždění. 69 poslanců a 33 senátorů ztratilo své křeslo kvůli jiné národnosti než československé či ruské (ukrajinské). Na základě rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pozbyli svých mandátů také poslanci a senátoři právě rozpuštěné Komunistické strany Československa (KSC). Ztrátu svého křesla dále museli podstoupit poslanci a senátoři, kteří byli zvoleni v užhorodském volebním kraji (protože vláda Podkarpatské Rusi rozpustila všechny politické strany) nebo poslanci a senátoři z Československé sociálně demokratické strany dělnické na Slovensku (protože slovenská vláda tuto stranu rozpustila). Všechna tato uvolněná křesla nebyla obnovena (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89).

Vedle Stálého výboru vznikl také parlamentní úsporný a kontrolní výbor, který byl vytvořen za účelem kontroly úspornosti ve státní správě. Měl dokonce nadstandardní kompetence – například mohl jednat bez souhlasu vlády, a to i po ukončení zasedání komor, fungoval

¹⁰Ústava 1920. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 4. 5. 2012.

i po uplynutí volebního období a rozpuštění obou komor, a to až do ustavení nového výboru.¹¹

Tento proces vytěsňování Národního shromáždění z politického života byl završen zmocňovacím zákonem, který, jak jsem již v předchozí podkapitole zmínila, předal velkou část zákonodárné moci exekutivě ve formě vládních nařízení a možnosti vydávání dekretů.

Přijetím zmocňovacího zákona 15. prosince 1938 de facto skončil v Česko-Slovensku systém parlamentní demokracie, jelikož parlament, respektive jeho zbytek, de facto ukončil svou činnost (Toms 1995: 14). Poslední zasedání Národního shromáždění proběhlo 16. prosince 1938, ve Druhé republice pak již nebylo nikdy svolané (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89).

Národní shromáždění mělo být na základě určitých úvah alespoň částečně nahrazeno nevolenou korporativní Státní hospodářskou radou (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89).

Úvahy o zřízení hospodářské rady, jakožto jistého typu zastupitelského orgánu, najdeme již v průběhu 30. let 20. století. Tehdy byla hospodářská rada reakcí na krizi dvoukomorového parlamentu. Tzv. hospodářský parlament již podle tehdejších úvah měl být nevolenou institucí. Je zřejmé, že právě kvůli tomuto aspektu nebylo možné ho vytvořit, protože nevolený parlament by byl v rozporu s ideou demokracie. Reflexí na tuto myšlenku byl tak alespoň návrh na vytvoření hospodářského výboru v parlamentu, který by jednal o hospodářských potřebách a udržoval kontakt s vládou (Broklová 1992: 140-141).

¹¹Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89; Tisk 745. *Zpráva k vládnímu návrhu zákona (tisk 744) o zřízení parlamentního úsporného a kontrolního výboru*, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0745_00.htm, 5. 4. 2012.

Ke zřízení Státní hospodářské rady přece jen došlo, a to v nových nedemokratických podmínkách, tedy v období Druhé republiky, přesněji v únoru 1939. Neměla být pouze poradním orgánem vlády a parlamentu ohledně hospodářských, sociálních a finančních otázek, nýbrž měla dokonce převzít některé funkce, dosud vyhrazené parlamentu (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89-90).

4.2.2 Vláda a prezident

Jak jsem již výše zmínila, pozice exekutivy byla velkou měrou posílena, a to především po přijetí zmocňovacího zákona. Díky tomuto zákonu byla vláda oprávněna vydávat tzv. vládní nařízení s mocí zákona, Vládní nařízení bylo vydáváno za absence Národního shromáždění a podepisoval je jen předseda vlády.¹² Z hlediska praxe však k výraznějším proměnám nedošlo.

Vláda se na základě programového prohlášení ze dne 13. prosince 1938 a myšlenky národní jednoty zaměřila především na zahraničně-politické postavení Česko-Slovenska. Dále pak také na stabilizaci vnitropolitické situace, hlavně v oblasti sociální a ekonomické. Její pravomoci byly ještě posíleny po zřízení Státní hospodářské rady, kdy dostala vláda právo jmenovat členy této rady. Vládní agenda byla nicméně značně omezena kvůli mezinárodní situaci, která neustále eskalovala. Dalším omezením československé vlády se staly autonomní vlády, se kterými byla nucena dělit se o kompetence. Vzhledem k tomu, že autonomní oblasti se snažily neustále o samostatnější politiku, centrální vláda pomalu ztrácela nástroje k ovlivňování těchto oblastí (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 90-91). Nicméně i přes tato omezení hrála vláda hlavní roli v politickém systému Druhé republiky.

¹² Tisk 749. *Usnesenie poslaneckej snemovne o vládnom návrhu ústavného zákona (tlač 1437) o zmene ústavy republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariadenovej (tlač 1438)*, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0749_00.htm, 5. 4. 2012.

Prezident již od vzniku Československé republiky hrál významnou roli v politickém systému, a to navzdory jeho pravomocím, které byly značně omezeny ústavou z roku 1920 (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 91). Postavení a role prezidenta však závisela do velké míry na konkrétním prezidentovi (Loužek 2002: 20).

Podle ústavy z roku 1920 se prezidentem Československé republiky mohl stát pouze její občan, který dosáhl věku 35 let. Prezident byl volen na 7 let a nemohl být zvolen více, než po dvě po sobě jdoucí volební období. Výjimkou byl pouze první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který byl zvolen třikrát po sobě. Prezident byl představitelem státu, reprezentoval ho navenek, měl za úkol projednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy. Prezident mohl být odvolán, ale to pouze za předpokladu, že bude obžalován Poslaneckou sněmovnou za velezradu před Senátem, který by jej odsoudil.¹³

Prezident získal mnohem větší kompetence po přijetí zmocňovacího zákona, díky němuž se mu dostalo možnosti vydávat dekrety s mocí ústavy. Omezení pro prezidenta však vyplývá z toho, že dekrety může vydávat jen na jednomyslný návrh vlády, na jejíž zasedání musí být přítomná přinejmenším většina členů slovenské vlády a alespoň jeden člen vlády Zakarpatské Ukrajiny.¹⁴ Možná právě i z toho důvodu nebyly prezidentské dekrety v průběhu Druhé republiky využity.

4.3 Personální změny v ústavních institucích

Exekutiva si během Druhé republiky prošla velkými personálními změnami. Ve Druhé republice se vystřídal celkem tři vlády. První byla

¹³Ústava 1920. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 4. 5. 2012.

¹⁴ Tisk 749. *Usnesenie poslaneckej snemovne o vládnom návrhu ústavného zákona (tlač 1437) o zmene ústavy republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariadenovej (tlač 1438)*, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0749_00.htm, 5. 4. 2012.

úřednická vláda generála Jana Syrového, která vládla již před Mnichovskou dohodou. Sesazena byla krátce po vzniku Druhé republiky, přesněji 4. října 1938. Vláda prošla rekonstrukcí a byly vyměněny důležité posty (Cabada – Šanc 2005: 96). Nejvýznamnější změnou bylo nahrazení demokratického ministra zahraničí Kamila Krofty za italoфильsky a germanoфильsky zaměřeného agrárníka Františka Chvalkovského (Rataj 1997: 15). Jan Syrový zůstal premiérem i ve druhé vládě. Tato vláda již počítala s jistými změnami regionálního rázu, a proto její součástí bylo i ministerstvo pro správu Slovenska. Jejím hlavním úkolem bylo najít vhodného kandidáta na post prezidenta a provést prezidentskou volbu. Za jejího působení došlo také k přenesení části moci na samosprávné instituce na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Autonomní oblasti byly později také druhou vládou ústavními zákony zrovnoprávněny. Tato vláda byla nahrazena ještě týž rok, přesněji 1. prosince 1938, „vládou národní jednoty“. Do čela zasedl Rudolf Beran, předseda bývalé agrární strany a současné Strany národní jednoty. Tato vláda byla u moci až do konce Druhé republiky. Za její činnosti byl omezen počet ministerských křesel a do zbylých ministerských postů byli dosazováni předně odborníci. Vláda tak neměla možnost se opírat o politické strany, ze kterých by ministři pocházeli (Cabada, Šanc 2005: 96).

Další personální změnu v rámci výkonné moci představoval post prezidenta. Dne 5. října 1938 abdikoval prezident Edvard Beneš, který v podstatě neměl jinou možnost, protože si to přálo nejen Německo, ale i českoslovenští politici, kteří ho obviňovali ze stávající situace (Rataj 1997: 15). Jak jsem již jednou zmínila, prezident měl v Československé republice již od samotného vzniku velmi výraznou roli. Proto Edvard Beneš emigroval do Londýna a postavil se po vzoru bývalého prezidenta do čela odboje (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 91). Přesto, že jeho nástupce měl být zvolen nejpozději 14 dní od abdikace, nový prezident byl zvolen až 30. listopadu 1938. Do té doby

se hledal vhodný kandidát. Bylo jich hned několik – například generál Jan Syrový, bývalý ministr vnitra Jan Černý nebo dokonce ministr zahraničí František Chvalkovský. Nakonec na popud Rudolfa Berana, předsedy nového politického uskupení Strany národní jednoty, byl prezidentem zvolen předseda Nejvyššího správního soudu v Brně Emil Hácha. Přestože to byl člověk spíše nepolitický, podle politiků byl nejlepším možným kandidátem, protože to byl vynikající právník, znalec ústavy a mezinárodního práva. Roli v obsazení prezidenta hrály i požadavky Německa. Německo Emila Háchu schválilo, a tak byl zvolen prezidentem 30. listopadu 1938, přesně 56 dní od abdikace Edvarda Beneše. Emil Hácha ihned po svém jmenování přijímá demise všech 3 vlád (vedle vlády československé také vlády slovenské a karpatské) a vzápětí jmenuje vládu nové 1. prosince 1938 (Toms 1995: 12-13).

Legislativa si neprošla žádnými personálními změnami ohledně výměn poslanců nebo senátorů. Stálý výbor sice rozhodl o zániku mnoha mandátů, nicméně k jejich obnově v podobě výměny za jiného straníka, popřípadě nestraníka, nedošlo.

4.4 Ústavní instituce a jejich fungování na Slovensku a Podkarpatské Rusi

Pro úplný pohled politického systému Druhé republiky musím zmínit také roli Slovenska a Podkarpatské Rusi, protože i jejich fungování dostalo v rámci Druhé republiky nový rozměr. To pak výrazně ovlivnilo chod celého státu.

Po událostech z konce září 1938 si slovenské politické strany (především Hlinkova slovenská ľudová strana) prosadily vytvoření slovenské autonomní vlády. Hlinkova slovenská ľudová strana (HSL'S)

chácala Mnichovský diktát jako úder ne proti Československu jako takovému, nýbrž jen jako úder proti českému národu. Díky těmto událostem tudíž její autonomistické úvahy přešly dokonce v myšlenku odtržení Slovenska od českých zemí, a to za účelem připojení se k Polsku (tuto myšlenku zastával Karol Sidor) nebo vytvoření samostatného slovenského státu, pokud by došlo k vpádu Německa na území Československa (Gebhart – Kuklík 2004: 73). Po Mnichovské dohodě tedy českoslovenští politici museli řešit nejen otázku německé menšiny, ale i poměry české a slovenské části země.

Při vzniku Československa v roce 1918 přišli tehdejší čeští, ale i slovenští politici s myšlenkou čechoslovakismu, která se díky početné německé menšině stala ústředním sjednocujícím prvkem. To se promítlo v samotné ústavě z roku 1920, kdy se mluvílo o československém národu. Již od počátku by však bylo vhodnější hovořit o národnostním státu, a to z nejen z důvodu početných německých, polských, maďarských, rusínských či židovských menšin, ale také proto, že i velká část slovenského obyvatelstva se hlásila k národnosti slovenské, nikoliv československé (Filípek 2001: 34). S rozvojem Slovenska začal být čechoslovakismus nakonec kritizován i ze strany jeho bývalých reprezentantů (např. Andrejem Hlinkou, zakladatelem HSL'S či Milanem Hodžou, který se však neztotožňoval s myšlenkami ľudáků, ale chtěl, aby se vývoj státu ubíral cestou federalismu) (Gebhart – Kuklík 2004: 74).

Snahy řešit otázku Slováků se objevily již na konci první republiky. Na začátku období Druhé republiky pak došlo ke zřízení dvou ministerstev, kde měli zastoupení Slováci – Ivan Karvaš a Matúš Černák. Slovensko však bylo nespokojené, a československá vláda, která měla obavy z rozpadu celého Československa, podala 4. října demisi (Gebhart – Kuklík 2004: 75). O budoucím vývoji česko-slovenských poměrů se poté rozhodlo 6. října v Žilině, kde slovenské politické strany podepsaly

s iniciátorem celé sešlosti (HSL'S) tzv. Žilinskou dohodu, na jejímž základě pak československá vláda uznala autonomii Slovensku a 7. října jmenovala slovenskou autonomní vládu v čele s Jozefem Tisem (Cabada 2000: 93).

Postup v otázce slovenské autonomie podnítil podkarpatoruské politiky, aby se snažili prosadit to samé. Do druhé vlády generála Jana Syrového tak přibyl 4. října také ministr pro Podkarpatskou Rus Ivan Pakányi. Zároveň se stal také guvernérem tohoto území 9. října. 11. října si však Podkarpatská Rus vymohla na centrální vládě svou autonomní vládu, jejímž předsedou se stal Andrej Bródy. Bródy však byl jakýmsi horthyovským agentem, jeho postupy řídila Budapešť. Parkányi za těchto okolností odstoupil z ministerské, ale i guvernérské funkce. Návrh autonomie pro Podkarpatskou Rus byl vypracován po vzoru Slovenska. Podkarpatská Rus tak získala možnost svobodně se rozvíjet kulturně, sociálně, ale i politicky a hospodářsky (Gebhart – Kuklík 2004: 84, 88; Toms 1995: 12).

Návrh o autonomii obou zemí byl přednesen před Národní shromáždění 19. listopadu 1938. Poslanecká sněmovna návrh o slovenské autonomii ještě týž den schválila a postoupila ho Senátu. Senát zákon přijal 22. listopadu 1938. Dne 23. listopadu byl zákon o autonomii Slovenska vtělen do Sbírky zákonů a nařízení státu česko-slovenského, a tím vešel v platnost. Tento zákon měnil ústavní listinu, rozdělil kompetence mezi Národní shromáždění a Sněm Slovenskej krajiny, rozdělil i moc výkonnou a vládní, dále také měnil ustanovení soudcovské moci (na Slovensku měl být zřízen Nejvyšší soud) a specifikoval společné výdaje. Tento zákon též změnil oficiální název státu z Republiky československé na Česko-Slovensko. Ústavní zákon týkající se autonomie Podkarpatské Rusi vešel v platnost až 16. prosince 1938. Tento zákon rušil post guvernéra a viceguvernéru Podkarpatské Rusi, kancelář guvernéra

a guberniální radu pro Podkarpatskou Rus. Tyto pravomoci nyní měla spravovat autonomní vláda. I v Podkarpatské Rusi byl zřízen Sněm, nicméně volby se měly konat do 5 měsíců od vyhlášení tohoto zákona. Podkarpatská Rus dále tímto zákonem získala nový oficiální název Zakarpatská Ukrajina (Gebhart – Kuklík 2004: 88-89; Toms 1995: 12).

4.5 Německá menšina v Druhé republice

V předchozí kapitole jsem naznačila, že politický systém Druhé republiky se utvářel také v závislosti na Slovensku či Podkarpatské Rusi a jejich požadavku autonomie. Na formování politického systému měli velký podíl také Němci. Nikoli jen Německo v čele s Adolfem Hitlerem, nýbrž také německá menšina, která na území Československa přebývala po Mnichovské dohodě a jejím naplnění. Tato menšina nebyla již tolik početná a silná, ale nebylo možné ji plně přehlížet.

Na československém území zůstalo asi 240 000 obyvatel německé národnosti. Byli rozptýleni, větší počty německých obyvatel se soustředily pouze v některých českých a moravských městech jako například v Praze, Brně, Jihlavě, Olomouci, Moravské Ostravě, Českých Budějovicích či Plzni. V okleštěné republice však na ně doléhaly důsledky hospodářských problémů a české prostředí jim dávalo jasně najevo, že nejsou vítáni.¹⁵ Nabízela se možnost optování německých obyvatel pro Německo. Německo však ve svých plánech s touto menšinou počítalo a chtělo tedy, aby v co největším počtu toto obyvatelstvo zůstalo na území Československa. Sudetoněmecká strana se snažila o získání si všech Němců a německých spolků na svou stranu, početná část se hlásila spíše k německým sociálním demokratům (Gebhart – Kuklík 2004: 141-142).

¹⁵To se projevovalo především v tom, že docházelo k propouštění německých dělníků a úředníků, obchodníci se zase setkávali s bojkotem jejich zboží českým obyvatelstvem.

Již na sklonku prosince 1938 se veškerý spolkový život soustředil v rukou nacionálních socialistů, hnutí navazující na Sudetoněmeckou stranu, v jehož čele stál Ernst Kundt (až na malé výjimky jako spolek německých novinářů a spisovatelů). Kundt dokonce založil v Národním shromáždění Československé republiky 7. listopadu 1938 parlamentní klub nacionálně socialistických poslanců a senátorů, jemuž předcházelo rozpuštění klubu Sudetendeutsche Partei a Karpatendeutsche Partei, a to i přesto, že v té době ještě nebyla NSDAP¹⁶ v Československu povolena (Gebhart – Kuklík 2004: 143). V druhé polovině prosince si navíc Hitler vymohl, aby německá menšina v Česko-Slovenské republice byla povýšena na „Volksgruppe“ a získala tak postavení nositele suverenity. Na začátku roku 1939 pak německá menšina napojená na Německo začala znovu vyvolávat různé rozepře menšího i většího rozsahu. Měli tak dokázat, že ani v Druhé republice se vztah Čechoslováků k Němcům nezměnil. Na základě těchto „problematických“ vztahů k německé menšině přišel Kundt s požadavky, které by tyto vztahy upravovaly (Hájek 1959: 110).

Definitivní zlom v prosazování těchto požadavků pak přinesla návštěva ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského u Joachima von Ribbentropa v Berlíně 21. ledna 1939 (Gebhart – Kuklík 2004: 147-148). Československá vláda po této návštěvě udělala několik velkých ústupků vůči německé menšině. Byla povolena činnost NSDAP na území Česko-Slovenska. Také byl vytvořen tzv. zvláštní stálý sbor referentů jednotlivých ministerstev, který měl předně vyřizovat stížnosti německé menšiny. Do republiky také mohl proudit říšskoněmecký tisk a bylo možné rozšiřovat Hitlerovo dílo Mein Kampf. Tyto vstřícné kroky československé vlády vůči německé menšině se nesly ve znamení budování co nejprátelštějších vztahů s Německem (Hájek 1959: 110; Rataj 1997: 152-154).

¹⁶NSDAP byla Národně socialistická německá dělnická strana v Německu.

„Minoritní problém z našeho státu nezmizel, jsme tam, kde jsme byli před karlovarskými požadavky. Na Henleinově místě je Kundt a ten je dnes otevřeně podporován říší. Musíme si zvyknout, že čím jsme menší národ, tím musíme být tolerantnější“ (Chvalkovský, cit. dle Gebhart – Kuklík 2004: 149). Vstřícné kroky československé vlády však nebyly brány v potaz a Němci své požadavky stupňovali (Gebhart – Kuklík 2004: 149). Vše skončilo podobně jako před několika měsíci, avšak tentokrát německá armáda zabrala vše.

5 ČESKÝ STRANICKÝ SYSTÉM V OBDOBÍ DRUHÉ REPUBLIKY

Stranický systém jsem si dovolila zcela vyčlenit z kapitoly, která se věnuje spíše ústavnímu vývoji. Stranický systém se ve Druhé republice ohromným způsobem mění a právě zde můžeme najít nejvíce prvků nedemokratického režimu. Nejprve se tedy pokusím o vysvětlení, proč došlo k tak rozsáhlé změně, následně pak popíšu nové politické strany, které se během Druhé republiky etablovaly. V rámci Druhé republiky však neexistoval jen centrální stranický systém, ale také regionální stranické systémy, které se do jisté míry lišily od toho centrálního.

V důsledku Mnichovského diktátu a jeho následků započala kritika prvorepublikových elit a jejich praktické politiky. Paradoxně, při hledání viníka, který může za současný stav republiky, nebyly brány v potaz mezinárodněpolitické vlivy či role západních appeaserů a Německa při přijetí Mnichovské dohody, viníkem byla jasně předmnichovská skupina Hrad a dosavadní vládní koalice. Liberální demokracie selhala. Do popředí se tak dostává konzervativní pravice a dokonce extrémní pravice. Na politické scéně se tak objevily protiliberální politické skupiny, které do té doby stály v pozadí (Gebhart – Kuklík 2004: 36-38; Rataj 1997: 14-15).

V rámci Druhé republiky se prvorepublikový pluralitní stranický model přetransformoval v systém dvou politických stran, vládnoucí Strany národní jednoty a opoziční Národní strany práce. Již v první republice se objevuje kritika přílišné role stranictví, a tedy požadavky na koncentrovanější stranický systém. Tyto požadavky tedy nebyly něčím novým, navazovaly na předchozí vývoj (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 92).

K sjednocování stran docházelo již v první polovině 30. let. Prvním takovým příkladem je spolupráce polských a židovských stran, po roce 1936 pak došlo ke sblížení Zemské křesťansko-sociální strany a Maďarské národní strany (Holzer 2005: 1038). „V rámci německých stran došlo 22. března 1938 k likvidaci německého Svazu dělníků (*Bund der Landwirte*) a německých živnostníků, o dva dny později pak Německé křesťansko-sociální strany lidové (*Deutsche christlich-soziale Volkspartei*). Členstva splynula se Sudetoněmeckou stranou (*Sudetendeutsche Partei*), jejíž činnost byla ovšem zastavena 16. září 1938 (totéž opatření potkalo i Stranu karpatskoněmeckou – *Karpatendeutsche Partei*)“ (Holzer 2005: 1038).

Stranický systém byl omezován i jiným způsobem, a to pomocí vládních nařízeních. Jedním takovým nařízením byla zamezena činnost Komunistické strany Československa (KSČ) dne 28. prosince 1938 (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 92).

Úvahy o zjednodušení stranického systému vedly ke vzniku několika možných variant dalšího vývoje. Všechny varianty měly jedno společné, omezovaly možnost stranické soutěže (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 92).

5.1 Varianty zjednodušení stranického systému

První variantou byl model jedné politické strany. Tato varianta chtěla navázat na sousední autoritativní modely v Polsku či Maďarsku, popř. inspirovat se ve slovenském řešení této otázky. Tuto variantu zastávala především tzv. Akce Národní obrody. Ta byla reprezentována představiteli akademické obce a činiteli blízcí bankovním a průmyslovým kruhům. Dalším propagátorem myšlenky jedné strany byla Národní obce fašistická v čele s předsedou Radolou Gajdou, který dokonce oznámil,

že připravuje vznik nového politického uskupení Aktivní národní tábor československý. Tuto variantu podporovali dále představitelé Národní kulturní rady (Jaroslav Durych, Rudolf Medek). Všechny tři skupiny propagátorů předpokládaly nesoutěživý stranický systém a totalitarizaci veřejného i politického života (Holzer 2005: 1039-1040). Variantu jedné politické strany však neprosazovaly jen extremistické skupiny. Mezi propagátory této myšlenky patřili též někteří sociální demokraté nebo radikálnější křídlo agrární strany. Při jednání agrární strany a strany sociálně demokratické se však představitelé těchto stran dohodli na variantě dvou stran. Myšlenka jediné strany se tedy nestala realitou a o období Druhé republiky tedy nemůžeme hovořit jako o plně totalitním režimu (Holzer 2005: 1040-1041).

Druhá varianta předpokládala model tří politických stran. Tento model podporovala velká část představitelů Československé strany národně socialistické (ČSNS) a Československé strany lidové (ČSL). Ti předpokládali, že sjednocování proběhne pouze na levici a pravici a že oni si zachovají svou středovou pozici. Díky rozkolům v obou stranách nebyl tento plán realizovatelný. ČSL se spojila jako celek s vládní Stranou národní jednoty, avšak došlo ke štěpení mezi „moravským“ křídlem a frakcí vedenou Bedřichem Staškem. V ČSNS se někteří poslanci nesmířili s myšlenkou být součástí Strany národní jednoty, a přidali se tedy k opoziční Národní straně práce (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 93).

Třetí variantou byl pak model dvou stran. Hlavním propagátorem byla Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana). Sjednocovací proces v rámci pravicových stran začal již v říjnu 1938. Tento proces byl postaven na koncepci českého nacionalismu a myšlenke stavovského státu. Právě existence dvou politických stran se ukázala pro nově vzniklý politický systém

Druhé republiky, který vykazoval autoritativní prvky, jako nejvíce vyhovující. Bipolaritu, která zavládla v Československé republice, je nutno brát jen formálně (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 93-94).

5.2 Strana národní jednoty – strana vládnoucí

Impulzem pro vznik velké celonárodní strany byl článek Rudolfa Halíka, šéfredaktora *Venkov*¹⁷ *Jdeme k zjednodušení politických poměrů – Obrysy velké národní strany*, který vyšel 22. října 1938. Právě Halík řešil ve svém článku, zda přijmout spíše fašistický režim nebo režim nacistický s násilnou totalitou (Gebhart – Kuklík 2004: 51). Nakonec přišel s myšlenkou vytvořit tzv. autoritativní demokracii – silnou demokracii, kde budou nové strany, které budou „sloužit jen a jen národu a státu, a ne straníkům“ (cit. Halík dle Gebhart – Kuklík 2004: 51). V jeho pojetí nového politického uspořádání měla být vedoucí silou jedna politická strana (Strana národní jednoty), vedená politiky agrární strany (Cabada – Šanc 2005: 95).

Rudolf Beran, předseda agrární strany byl pověřen k jednání s ostatními politickými stranami (vyjma KSČ) o sjednocení (Cabada – Šanc 2005: 95). 27. října se sešlo šest představitelů největších politických stran (stran bývalé koalice). Ty souhlasily s návrhem agrární strany. Tři z těchto stran dokonce souhlasily s reálnou likvidací jejich politických stran (Rudolf Beran, Antonín Hampl a Emil Franke), a to za podmínky, že zjednodušovací proces neměl být o spojování jednotlivých politických stran, nýbrž proces, který měl nastolit úplně nový pořádek. Tento proces podporovala i samotná národní rada československá a předseda vlády Jan Syrový (Gebhart – Kuklík 2004: 51-52).

¹⁷ *Venkov* byl časopis úzce svázaný s agrární stranou.

V rámci vytváření národní strany bylo nuceno rezignovat mnoho stran. Jako první rozpustilo všechny své stranické organizace Národní sjednocení a připojilo se k agrárikům v budování nového hnutí. Stejným způsobem postupovala i Národní liga v čele s Jiřím Stříbrným. Pro model národní strany byla i Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská¹⁸ (Gebhart – Kuklík 2004: 52).

Zapojení Československé strany lidové do procesu zjednodušování bylo složitější. Jan Šrámek, předseda strany se snažil již od října o vytvoření koalice lidovců a národních socialistů, protože měl jisté výhrady vůči agrární straně (Cabada – Šanc 2005: 95). Nicméně došlo k vyhocení českého a moravského vedení lidové strany¹⁹. Mladší generace lidové strany, kterou podporoval Stašek, chtěla rezignaci starého vedení a navázat spolupráci s říšskou jednotou republikánského dorostu a mladou generací živnostenské strany středostavovské a Národního sjednocení. Právě tyto strany se sešly s Rudolfem Beranem a jednaly společně o vytvoření Mladé Národní jednoty. Tato schůze byla pro vedení ČSL utajená, a to přineslo jen další problémy ve straně, které došly až k odchodu Jana Šrámka ze strany, a dokonce z politické scény jako takové (Cabada – Šanc 2005: 95; Gebhart – Kuklík 2004: 52-53).

Další problematickou stranou v rámci zjednodušovacího procesu byla Československá strana národně socialistická. V zásadě měla tři možnosti dalšího postupu – zůstat samostatnou stranou, sloučit se nalevo nebo napravo. Sloučení se nalevo by bylo logické řešení vzhledem k programovému vyznání, avšak sloučit se napravo by znamenalo možnost být ve vládě. Po poradě s Rudolfem Beranem bylo navíc jasné, že přání zůstat samostatnou stranou, není přijatelné²⁰.

¹⁸ Vyhradovala si však podmínku, že nesmí převážit jen zemědělský aspekt.

¹⁹ Předsedou českého vedení byl Bedřich Stašek a předsedou moravského vedení byl i předseda celé strany Jan Šrámek.

²⁰ Rudolf Beran nastínil jedinou možnost, a to dvě strany (po vzoru Velké Británie).

Beran nicméně vyjádřil ochotu jednat s národními socialisty o začlenění do nově vznikající Strany národní jednoty (Gebhart – Kuklík 2004: 53-55).

Dne 15. listopadu proběhla schůze republikánů, národních socialistů, živnostenské strany a Národního sjednocení o ustavení Strany národní jednoty. Projednávány byly nejen programové otázky, nýbrž i organizační. Jako vyústění této schůze pak bylo 17. listopadu prohlášeno ustavující provolání (18. listopadu pak vyšlo i v tisku) (Gebhart – Kuklík 2004: 55). Strana národní jednoty tak byla oficiálně ustanovena 18. listopadu 1938. Předsedou se stal již několikrát zmíněný předseda agrární strany Rudolf Beran, místopředsedy pak F. X. Hodáč, J. Stříbrný, R. Gajda, Otakar Klapka, Bedřich Stašek, J. Chalupa a Josef Černý. Strana neměla ucelený program, vystoupila pouze s obecným provoláním, kde deklarovala jako hlavní cíl depolitizaci života Československé republiky (Cabada – Šanc 2005: 95-96).

„Strategie Strany národní jednoty byla v souladu s ideologickými principy stavovského zřízení založena na snaze o identifikaci strany se státem a vládou“ (Holzer 2005: 1047). Agrární strana, která stála ve středu dění, se vytvořením této strany snažila upřednostnit české národní zájmy, zredukovat počet politických stran v tak roztržitém stranickém systému a především vytvořit prostor pro autoritativní výkon moci. Strana nikdy nerealizovala svůj program, jelikož byl vydán až v únoru 1939, avšak v díky prohlášení o vzniku můžeme říci, že strana byla silně nacionalistická a hlásila se k tzv. autoritativní demokracii. Strana se zavázala k vytvoření nové ústavy, která by odrážela jednotu Čechů, Slováků a Karpatorusů a především nový politický systém. Nový politický systém byl stále postavený na vládě lidu, avšak podle nové ústavy to byla strana, která měla převzít odpovědnost za politický život a vedení nového státu. Co se týče hospodářství, mělo být zavedené řízené hospodářství a znárodněna zemědělská půda. Soukromé

vlastnictví a podnikání strana dovolovala, avšak i to mělo být kontrolováno státem. V rámci zahraniční politiky strana propagovala přátelské vztahy se svými sousedy, a to i s Německem. Ve svém prohlášení strana také slíbila řešení otázky imigrantů, kteří se po Mnichovské dohodě stěhovali do okleštěné Československé republiky. Další významnou otázkou, kterou bylo potřeba řešit, byla židovská otázka (Holzer 2005: 1047-1048).

5.3 Národní strana práce – strana opoziční

Sociální demokraté se nepřidali do Strany národní jednoty, avšak procesu zjednodušování ušetřeni nebyli. Jelikož činnost komunistické strany byla zastavena již 20. října 1938, sociálně demokratická strana se začala považovat za jedinou legální politickou stranu, která nevstoupila do Strany národní jednoty. Kladla si za úkol koordinovat činnost ostatních demokratických politických sil a vytvořit protiváhu Strany národní jednoty, která vykazovala autoritativní, nacionální a totalitarizující tendence (Gebhart – Kuklík 2004: 61).

Ještě v druhé polovině října 1938 se uvažovalo o možnosti tří politických stran ve stranickém systému, nicméně ČSL a velká část národních socialistů vstoupily nakonec do Strany národní jednoty. Tudíž Sokolové, legionáři, Benešovi stoupenci a další skupiny neměli reálnou možnost ovlivnit politické rozhodování (Gebhart – Kuklík 2004: 61). Národní strana práce se tedy skládala ze všech možných složek, které se do Strany národní jednoty dostat nemohly nebo nechtěly. Jádrem tvořili samozřejmě sociální demokraté, dále pak část národních socialistů a mnozí jednotlivci z Komunistické strany Československa. Ve svém programu, který byl přijat na sjezdu Národní strany práce 11. prosince 1938, se strana zavazuje k jakémusi umírněnému pojetí demokracie –

chce zachovat právní stát, spolupracovat s vládou a dohlížet na ni, kontrolovat ji z pozice loajální opozice. Na rozdíl od Strany národní jednoty proklamovala Národní strana práce v hospodářském sektoru důraz na moderní liberální ideje (keynesiánské). Předsedou Národní strany práce se stal Antonín Hampl (Holzer 2005: 1049).

Národní strana práce se snažila udržovat alespoň stín prvorepublikového režimu, zároveň se však chovala takovým způsobem, aby nevyvolala represe ze strany státních orgánů. Podle této zásady se zařídily i ostatní orgány Národní strany práce (např. mládežnická organizace Národní hnutí pracujícího lidu, která byla jakousi protiváhou Mladé Národní jednoty) (Holzer 2005: 1049).

Je nutné také zmínit, že kromě opoziční Národní strany práce vznikaly ještě další opoziční platformy, ať již otevřeně, skrytě nebo poloilegálně. Levice se například soustředila okolo periodika Národní osvobození či časopisu Čin²¹. Další opoziční platformou byl sám bývalý prezident Edvard Beneš, který vytvořil opoziční strukturu v zahraničí (Holzer 2005: 1049-1050).

5.4 Stranické systémy na Slovensku a Podkarpatské Rusi v období Druhé republiky

Na rozdíl od českého modelu dvou politických stran Slovensko i Podkarpatská Rus směřovaly k modelu strany jediné (na Slovensku Strana slovenskej národnej jednoty, v rámci Podkarpatské Rusi Ukrajinská národní jednota) (Holzer 2005.: 1052).

Slovensko také podstoupilo proces zjednodušování. Nicméně tento proces ve slovenském prostředí získal jinou podobu. Tzv. strana vládní

²¹ Činnost obou byla zastavena na začátku roku 1939 (leden a únor).

na Slovensku vznikla sjednocením největší a nevlivnější strany na Slovensku – Hlinkovy slovenskej ľudovej strany – a slovenských agrárníků, a to 8. listopadu 1938. Tato nově vzniklá strana poté vyvíjela tlak na ostatní strany, které splynuly se stranou vládní, nebo byly postupně zakázány. 18. prosince ve volbách do autonomního slovenského sněmu tak kandidovala jen jedna politická strana zastupující slovenské obyvatelstvo (další dvě politické strany – Deutsche partei a Sjednocení maďarské strany²² – zastupovaly výhradně své menšiny na Slovensku). Hlinkova slovenská ľudová strana byla vystavěna na základě myšlenkových směrů, jako je autonomismus, slovenský nacionalismus a konzervativní politický katolicismus. Inspirovala se také v italském fašismu či rakouském autoritativním režimu. Fašizace slovenského stranického, a tedy i celého politického systému vycházela z nálady slovenského obyvatelstva (zvláště po Vídeňské arbitráži) a byla velice důležitá pro další vývoj. Další dvě strany, které vedle Hlinkovy slovenskej ľudovej strany, existovaly, dokazovaly ještě problematičtější národnostní složení než česká část Československé republiky (Holzer 2005: 1052-1054).

Podkarpatské Rusi se zjednodušovací proces v prvních měsících vyhnul. Na území této části Československé republiky se totiž začaly projevovat jednotlivé národnostní menšiny. Teprve v lednu 1939 byla ustavena Ukrajinská národní jednota, která měla zastupovat všechny národnostní menšiny Podkarpatské Rusi (zvláště proto, že všechny ostatní strany byly postupně všechny zakázány) (Holzer 2005: 1054).

²²Sjednocená maďarská strana vznikla spojením Maďarské národní strany a Zemské křesťansko-sociální strany.

6 KONEC DRUHÉ REPUBLIKY

Pro historické zarámování mé práce je nutno zmínit také poslední dny Druhé republiky, které vedly k jejímu zániku. V této kapitole se budu věnovat především problematice autonomních oblastí, která jistým způsobem napomohla k pádu Druhé republiky.

Ke konci Druhé republiky se schylovalo již od jejího samotného vzniku. Okleštěný stát se musel potýkat nejen s přímými důsledky Mnichovské konference. Již od začátku existence se musela nově jmenovaná Syrového vláda potýkat s národnostními problémy, které se nejvíce objevovaly na Slovensku či Podkarpatské Rusi. Vláda tuto situaci řešila udělením autonomie obou celků, avšak ani v jednom případě to nepřineslo dlouhodobé řešení problému. Právě tyto národnostní problémy nahrály německému vůdci Adolfu Hitlerovi k tomu, aby utnul existenci Druhé republiky.

Slovensko, které si především díky žilinské dohodě vynutilo právo autonomie a v podstatě ho tím zajistili i Podkarpatské Rusi, již od začátku října pomýšlelo na odtržení se od českých zemí. Tehdy však nevládlo takovými prostředky, které by to umožnily, a proto bylo nuceno se spokojit s autonomií. Československá vláda se tak snažila o konsolidaci jakéhosi společného kvazi federativního státu – Česko-Slovenské republiky. Předpokládalo se, že nově ustavená Tisova vláda se bude také snažit o zlepšení poměrů mezi Čechy a Slováky. Tiso Háchu přesvědčil o tom, že tomu tak bude. Po prvním zasedání slovenského Sněmu v Bratislavě 18. ledna 1939 podal Tiso demisi vlády a 20. ledna nahradil radikálního nacionalistu Matúše Černáka za umírněnějšího Jozefa Siváka, novým členem se stal Mikuláš Pružinský, který měl spravovat rezort průmyslu, obchodu, živností a zemědělství. Ostatní ministři byli potvrzeni ve své funkci (Gebhart – Kuklík 2004: 225-230). O měsíc později 21. února Tiso

však již před slovenským Sněmem mluvil otevřeně o vytvoření slovenského státu (Hájek 1959: 143).

Po Mnichovu dostala autonomii také Podkarpatská Rus, či později Zakarpatská Ukrajina. Složení obyvatelstva nebylo jednotné. Velká část obyvatel se považovala za Rusíny, jedna třetina se pak hlásila k ukrajinské národnosti, přičemž československá vláda nacházela společnou řeč spíše s politiky, kteří zastupovali rusínskou část obyvatelstva. Pravicoví a fašisticky orientovaní politici upouštěli od československého státu a pomoc hledali v zahraničí. Po Vídeňské arbitráži se pak situace v Podkarpatské Rusi ještě vyostřila. Politického významu nabývala ukrajinská skupina. Založila Ukrajinskou stranu jednoty, která jako jediná mohla působit na území Podkarpatské Rusi. Autonomie na Zakarpatské Ukrajině byla vystavena na krajním nacionalismu a československá vláda ztrácela na tomto území svůj vliv (Gebhart – Kuklík 2004: 231-232).

Již od ledna 1939 se šířily v československém prostředí zprávy, že Německo se chystá vtrhnout do Česko-Slovenska za účelem jeho likvidace. Československá vláda se navíc musela potýkat s problémy dvou zmíněných oblastí. Slováci po proslovu Jozefa Tisa 21. února odjeli na vlastní pěst jednat se samotným německým vůdcem Adolfem Hitlerem, aniž by informovali československou vládu. Ta se zatím snažila upozornit západní mocnosti na nově vzniklou situaci a vydobýt si garance hranic, které měla slíbené z Mnichovské konference. Mocnosti nicméně již nechtěly s tímto problémem mít nic společného, nechtěly podráždit Hitlera. Beranova vláda se tak snažila o zlepšení česko-německých vztahů sama, pomocí různých ústupků, které však neměly většího významu (Hájek 1959: 139-143).

Na odůvodnění okupace však museli mít Němci záminku. Sázeli na německou menšinu, která měla vyvolat incidenty v Česko-Slovensku.

Dne 12. března tak docházelo k demonstracím a potyčkám německého obyvatelstva s československým. Z Německa se začala šířit kampaň proti Česko-Slovensku, která hlásala, že československá vláda se nedokáže postarat o bezpečnost německého obyvatelstva (Hájek 1959: 142).

Velkou měrou však pomohla Němcům situace na Slovensku. Dne 7. března přijel za Jozefem Tisem a Karolem Sidorem nacistický předák Arthur Seyss-Inquart, který jim dal na vědomí, že Německo se již rozhodlo pro likvidaci Česko-Slovenské republiky a Slovensko podle něho mělo pro svou záchranu vyhlásit samostatnost. Československá vláda byla ochotna se Slovenska vzdát, pokud je to přání Německa, avšak Německo svou podporu Slovensku před československou vládou nepotvrdilo. Vláda si tedy domyslela, že slovenští separatisté nemají podporu Berlína a rozhodla se proti nim zasáhnout vojensky. V noci z 9. na 10. března padla Tisova vláda (vyjma Teplanského) a moc na Slovensku převzala armáda. Mnozí separatisté byli zatčeni, Ďurčanský však utekl do Rakouska, odkud začal jednat s Německem. 10. března pak proběhlo jednání Karola Sidora a předsedy slovenského Sněmu Martina Sokola s prezidentem Emilem Háchou o zrušení výjimečného stavu a jmenování nové vlády na Slovensku. Nová vláda byla ustavena 11. března v čele s Karolem Sidorem. Ferdinand Ďurčanský, který v Rakousku zatím vyslal Hitlerovi memorandum, kde oznamoval vytvoření samostatného slovenského státu, přiměl Německo jednat. Karol Sidor byl proti těmto jednáním, a proto Německo začalo jednat s bývalým předsedou vlády Jozefem Tisem (Hájek 1959: 144-146).

Dne 13. března 1939 byli Tiso a Ďurčanský pozváni do Berlína. Hitler jim slíbil, že pokud vyhlásí samostatnost slovenského státu, pak bude Německo garantovat jeho hranice. Nicméně pokud tak neudělají, nechá je napospas maďarské armádě, která se chystá vtrhnout na Slovensko a Zakarpatskou Ukrajinu. Na druhý den byl svolán

Sněm. Předseda slovenské vlády podal demisi, pak bylo odsouhlaseno osamostatnění a odtržení se od českých zemí. Ihned byl zhotoven Zákon o samostatnosti Slovenska a Tiso požádal Hitlera o ochranu nad nově vzniklým Slovenským štátem. Do čela Slovenska se postavil Jozef Tiso, do vlády pak byli zařazení známí ľudáci jako například Ferdinand Ďurčanský (ministr zahraničních věcí), Vojtech Tuka (náměstek), Karol Sidor (ministr vnitra) a další. V den vyhlášení samostatného Slovenska překročila maďarská armáda hranice Zakarpatské Ukrajiny. Odpor byl velmi slabý, a Maďarsko se tak zmocnilo tohoto území celkem snadno. Zakarpatská Ukrajina pak byla součástí Maďarska dalších 6 let. Tak došlo k rozbití Česko-Slovenské republiky, a tedy i konci Druhé republiky de facto (Hájek 1959: 146-147; Toms 1995: 15).

Mezitím na centrální úrovni bylo na ministerské schůzi 14. března 1939 rozhodnuto o cestě prezidenta Emila Háchy a ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského do Berlína za Adolfem Hitlerem. Oba odcestovali vlakem krátce poté, co Slovensko vyhlásilo samostatnost. Do Berlína přijeli pozdě v noci. Hitler Háchovi a Chvalkovskému oznámil, že se rozhodl obsadit Čechy a Moravu s cílem připojit je k Německu. Okupace měla začít již v den jednání 15. března 1939 v 6 hodin ráno. Po prezidentu Emilu Háchovi chtěl Hitler jediné – souhlas s okupací v zájmu zachování míru v Evropě. Hitler navíc slíbil Čechům jistou autonomii a národní svobodu, pokud okupace proběhne v klidu. Prezident po telefonu informoval o situaci vládu, která se ještě v noci ve 3 hodiny ráno sešla a odsouhlasila okupaci. V 5 hodin ráno 15. března 1939 pak již český rozhlas oznamoval občanům, že v nejbližších hodinách dojde k okupaci německou armádou a vyzýval je, aby nekladli odpor. V 6 hodin skutečně překročila německá armáda pod vedením generála Blaskowitze a generála Lista hranice a již po několika hodinách obsadila celé území Čech a Moravy. Večer 15. března pak přijel Hitler sám do Prahy, kde hned druhý den, 16. března

1939 vstoupil na Pražský hrad a vydal výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Beranova vláda zůstala, pouze byla přejmenována na protektorátní. Druhá republika však tímto aktem končí nejen de facto, ale i de iure (Hájek 1959: 147-152; Toms 1995: 15-17).

7 ZÁVĚR

Na začátku své práce jsem představila tezi, která vyjadřuje názor většiny autorů zajímajících se o období Druhé republiky v Československu, a to, že Druhá republika je autoritativní režim. Tuto tezi jsem během své práce potvrdila, a to i přesto, že zařadit Druhou republiku do klasifikace nedemokratických režimů je do velké míry složité, neboť trvala jen krátkou dobu. V podstatě můžeme říci, že celých pět a půl měsíce svého trvání Druhá republika procházela změnami.

Československá republika se ocitla v období mezi válkami v obležení nedemokratických režimů, dalo by se říci, že byla jakýmsi „ostrovem demokracie“²³ ve střední Evropě. Tento stav byl narušen mocenskými ambicemi Německa a jeho vůdce Adolfa Hitlera a politikou appeasementu prováděnou západními mocnostmi, Velkou Británií a Francií. Během let 1937 a 1938 došlo v Československu ke krizi demokracie, a to jak z důvodu vyostřené vnitropolitické situace, tak vnějších tlaků ze strany Německa, ale i Velké Británie a Francie. Mocnosti dovršily situaci Mnichovskou dohodou, kterou byl zpečetěn pád První republiky a současně konec demokracie v Československu. Po Mnichovské konferenci se k moci v Československu dostávají spíše pravicově a fašisticky orientovaní politici, kteří do té doby stáli v pozadí celého systému. Právě oni obvinili liberální demokracii z nastalé situace, a proto se uvažovalo o změně celého politického systému.

V rámci změny politického systému byly demontovány prvorepublikové tradice a byly nahrazeny nedemokratickými principy. Na centrální úrovni došlo ke kumulaci moci v exekutivě, a to na základě zmocňovacího zákona, který odebral řadu pravomocí dvoukomorovému parlamentu a předal je výkonné moci. Parlament tedy ztratil svůj význam a ještě v roce 1938 se de facto rozpustil, když se shodl na posledním

prosincovém zasedání. Fakticky však docházelo k jeho demontáži již od samého začátku Druhé republiky, a to díky rozhodnutí o zániku velkého množství mandátů, jež nebyly znovu naplněny. V rámci dělby moci nedošlo k větším změnám jen v moci soudní.

Nejdůležitějšími změnami si však prošel především celý stranický systém. Jeho struktura byla značně okleštěná, když v procesu zjednodušování zanikly do jisté míry všechny dosavadní politické strany, popřípadě jim byla zakázána činnost (viz Komunistická strana Československa) a byly nahrazeny dvěma novými politickými uskupeními – Stranou národní jednoty a Národní stranou práce. Strana národní jednoty byla předem označena za jedinou stranu vládní, Národní strana práce zase naopak za stranu opoziční. Existence těchto nevolených stran je zásadním znakem konce demokracie a nástupu nedemokratického režimu.

Nové nedemokratické síly, které se chopily v systému moci, se snažily o postupnou totalitarizaci systému, především proto, že chtěly vyjít vstříc neustálým tlakům ze strany Německa. To se projevilo nejen v politické sféře, ale také sféře sociální. Byla omezována některá základní občanská práva a svobody (svoboda projevu, spolčování a podobně), zhoršily se podmínky menšin (nejvíce židovské menšiny). Na denním pořádku byla také cenzura veškerých médií. Avšak nutno podotknout, že společnost v době Druhé republiky nebyla plně totalitarizována, což bylo zapříčiněno krátkým trváním tohoto období, ale také faktem, že vládnoucí elity nebyly schopny se plně oprostít od demokratických tradic První republiky. Mnozí autoři sice mluví o totalitním režimu v souvislosti s Druhou republikou, a to především kvůli Straně národní jednoty, která obsahovala ve své struktuře i plně fašistické proudy. Nicméně, jak jsem v průběhu práce několikrát poznamenala,

²³ Označení pochází z knihy Jana Gebharta a Jana Kuklíka (Gebhart – Kuklík 2004: 7).

tyto proudy se nedostaly do popředí, místo nich se vlády ujaly proudy umírněnější. Situaci napomáhala existence opozice, která byla zpodobněna Národní stranou práce (i přesto, že šlo o loajální opozici), ale i některými dalšími opozičními platformami, které však již neměly zcela politický charakter. O Druhé republice tedy ještě nemůžeme mluvit jako o totalitním režimu, ačkoliv se režim po událostech z poloviny března změnil a rychle směřoval k totalitarismu (tyto události však již patří do vývoje nového politického celku Protektorátu Čechy a Morava).

Demokratické principy postupně mizely, nicméně totalitní znaky ve Druhé republice ještě nenajdeme. Nevznikla žádná jednotná ideologie, nebyla vytvořena jediná dominantní masová strana totalitního rázu (Strana národní jednoty neměla tak silnou pozici, jakou totalitní režim předpokládá). Její výjimečnosti a jedinečnosti zabraňovala opoziční strana a další opoziční platformy. Opoziční strana jistě napovídá spíše autoritativnímu režimu, nikoliv totalitnímu. Díky neexistenci jediné masové strany dále nebylo možné naplnit atribut splývání státního aparátu s vládoucí stranou.

Druhou republiku tak opravdu můžeme označit za autoritativní režim. Režim se záměrně odkláněl od liberálně demokratických hodnot, jež byly do té doby jeho hlavní charakteristikou a jedním ze základních důvodů umožnění vzniku Československé republiky v roce 1918. Jelikož demokratická tradice byla hluboko zakořeněná v celé společnosti, režim zcela nezavrhl politickou soutěž (ač je dosti sporné říci, že se jednalo o soutěž). Režim se vyznačoval limitovaným pluralismem, který byl naplněn dvěma politickými stranami. Ve své práci jsem zmínila, že v autoritativním režimu je u moci většinou jedna politická strana (stejně jako u totalitního režimu), avšak z důvodu limitovaného pluralismu je zde možnost vzniku jakési semiopozice či pseudoopozice. Ta však nesmí vystupovat vůči režimu jako takovému. V našem případě je

stranou, která je u moci, Strana národní jednoty a pseudoopozice Národní strana práce, popřípadě další opoziční platformy ne plně politického charakteru. Celý systém se opíral o velice specifickou mentalitu, jež byla založena na myšlence národní jednoty. Právě skrze tuto mentalitu docházelo k mobilizaci společnosti. Ačkoliv se autoritativní režimy snaží o demobilizaci společnosti, v určitých typech autoritativních režimů je mobilizace společnosti důležitým znakem, avšak spíše jen v určitém období jeho fungování (většinou na začátku ustavování autoritativního režimu).

Tezi jsem tedy opravdu potvrdila, a tudíž mohu naplnit i svůj druhý cíl – určit přesný typ autoritativního režimu, a to podle nejvýznamnějšího teoretika autoritativních režimů – Juana José Linze. Mobilizace společnosti, která je pro Druhou republiku důležitým prvkem, velmi zužuje výběr. Podle Linzovy typologie jsem autoritativní režim zařadila do mobilizačních autoritativních režimů v postdemokratických společnostech, které se vyznačují dlouhodobou demokratickou tradicí, jež se však dostala v určité fázi do krize. Jak jsem ve své práci zdůraznila, právě tento typ autoritativního režimu se vyznačuje vysokou mírou mobilizace společnosti.

Československý politický systém se během 30. let dostal do krize demokracie, a to po téměř dvaceti letech její tradice. Základem pro krizi demokracie se stala Mnichovská dohoda a její dopady. Podle mého názoru však Československo k této krizi šlo již od samotného vzniku, jelikož již od začátku byla přehlížena důležitá skutečnost, a to, že nově vzniklý útvar je mnohonárodnostním státem. Mnichovská dohoda tak byla do určité míry také výsledkem neřešení národnostních otázek, které se právě ve 30. letech vyhroutily.

Závěrem bych chtěla ještě poznamenat, že ačkoliv se nedemokratické principy projeví až po Mnichovské dohodě,

neznamená to, že by pravicový extremismus, který tyto principy prosazoval, vznikl na základě vnějších tlaků a nových okolností. Konzervativní pravice a extrémní pravicové strany byly výplodem liberálně demokratické první republiky, kde se tento extremismus rozvíjel. Podle mého mínění se inspiroval u sousedních nedemokraticky smýšlejících politiků. Ve Druhé republice se však dostal právě v důsledku vnějších tlaků poprvé od svého vzniku více do popředí. Nicméně je také důležité říci, že tento politický extremismus, který převládal celé období Druhé republiky, byl jediným způsobem, jak udržet samostatnou Československou republiku, protože demokracie, která vládla po celou první republiku v Československu, byla pro Německo nemyslitelná. Od poloviny března roku 1939 sice víme, že ani transformace celého režimu nebyla pro Německo přijatelná, ale podle mého názoru byla v dané situaci jediným možným řešením, byť jen krátkodobým.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura:

Anger, Jan: 1988. *Mnichov 1938*. Svoboda: Praha.

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub: 2007. *Politický systém v Českých zemích 1848-1989*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Balík, Stanislav – Kubát, Michal eds.: 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Dokořán: Praha.

Beneš, Edvard: 2003. *Mnichovské dny*. Naše vojsko: Praha.

Broklová, Eva: 1992. *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. Studie: Praha.

Cabada, Ladislav: 2000. *Český stranický systém 1890-1939*. Západočeská univerzita: Plzeň.

Cabada, Ladislav – Šanc, David: 2005. *Český stranický systém ve 20. století*. Aleš Čeněk: Plzeň.

Cesar, Jaroslav: 1978. *Mnichov 1938*. Melantrich: Praha.

Čapka, František – Lunerová, Jitka: 2011. *Tragédie mnichovské dohody. Skutečná fakta a odhalené mýty*. Computer Press: Brno.

Čelovský, Bořivoj: 1999. *Mnichovská dohoda 1938*. Tilia: Šenov u Ostravy.

Černý, Václav: 1992. *Paměti II (1938-1945). Náš kulturní odboj za války.* Atlantis: Brno.

Filípek, Jan: 2001. *Mnichov 1938 – Hra o Československo.* Dr. Eduard Grégr a syn: Praha.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: 2004. *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě.* Paseka: Praha a Litomyšl.

Grónský, Ján – Hřebejk, Jiří: 1997. *Dokumenty k ústavnímu vývoji československa I. (1918-1945).* Karolinum: Praha.

Hájek, Miloš: 1959. *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky.* SNPL: Praha.

Holzer, Jan: 2005. Stranický systém druhé republiky. IN: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany II. 1938-2004.* Doplněk: Brno.

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír eds.: 2005. *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie.* Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Král, Václav: 1975. *Dny, které otřásly Československem.* Naše vojsko: Praha.

Kural, Václav – Pavlíček Václav: 2002. Tzv. druhá republika. IN: Beneš, Zdeněk – Kural, Václav ed.: *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948.* Gallery: Praha.

Kural, Václav: 2002. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Karolinum: Praha.

Linz, Juan José: 2000. *Totalitarian and authoritarian regimes. With a major new introduction*. Lynne Rienner Publishers: London.

Loužek, Marek ed.: 2002. *Českoslovenští a čeští prezidenti*. Centrum pro ekonomiku a politiku: Praha.

Malý, Karel: 1999. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Linde: Praha.

Neville, Peter: 2008. *Hitler a appeasement. Britský pokus zabránit druhé světové válce*. Víkend: Český Těšín.

Olivová, Věra: 1992. *Zápas o Československo (říjen 1937 – září 1938)*. H&H: Praha.

Olivová, Věra: 2000. *Dějiny první republiky*. Karolinum: Praha.

Rataj, Jan: 1997. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Karolinum: Praha.

Říchová, Blanka: 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Portál: Praha.

Sartori, Giovanni: 1993. *Teória demokracie*. Archa: Bratislava.

Sládek, Milan: 2002. *Němci v Čechách – Německá menšina v Českých Zemích a Československu: 1848 – 1946*. Pragma: Praha.

Taylor, Alan John Percivale: 2005. *Příčiny druhé světové války*. Perfekt: Bratislava.

Toms, Jaroslav: 1995. *Od Mnichova po osvobození. Přehled dějin Čechů a Slováků v letech 1938-1945*. Západočeská univerzita – Pedagogická fakulta: Plzeň.

Prameny:

Česká televize. *Největší Čech*, dostupné na:

<http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/img/historie/mapa14b.gif>, staženo 30. 4. 2012.

Historie lidstva. *Hlava N: ČSR ve 20. letech 20. století: Krize roku 1920*, Dostupné na: <http://www.ucebnice-dejepisu.ic.cz/1302-csr-ve-20-letech-20-stoleti-krize-roku-1920.php>, staženo 30. 4. 2012.

Tisk 745. *Zpráva k vládnímu návrhu zákona (tisk 744) o zřízení parlamentního úsporného a kontrolního výboru*, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0745_00.htm, 5. 4. 2012.

Tisk 749. *Usnesenie poslaneckej snemovne o vládnom návrhu ústavného zákona (tlač 1437) o zmene ústavy republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariadenovej (tlač 1438)*, dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0749_00.htm, 5. 4. 2012.

Ústava 1920. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 4. 5. 2012.

Wikipedia. *Druhá republika*, dostupné na:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Druh%C3%A1_%C4%8Ceskoslovensk%C3%A1_republika_1938.png, 30. 4. 2012.

9 RESUMÉ

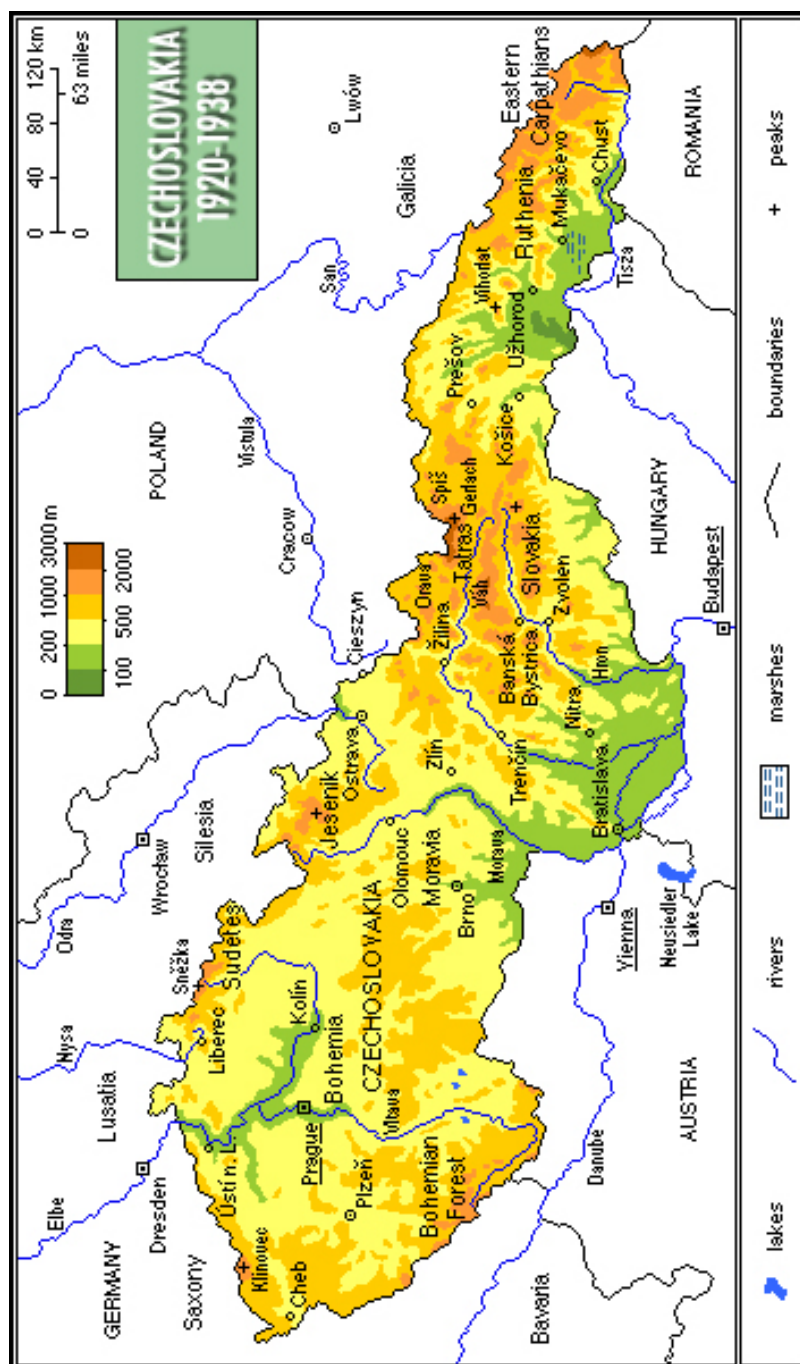
The main theme of this work is Political System of the Second Czechoslovak Republic. The Second republic is very specific period of Czechoslovak history. It started after signing Munich agreement September, 30th 1938 and ended in middle of March 1939 because of separation Slovakia from Czech lands and occupying the rest of Czechoslovakia by the Germans. At this time Czechoslovak political system has passed through major changes of its character. Democracy changed in nondemocratic regime. The goal of the work is figured out what type of nondemocratic regimes is the Second republic and if it were authoritarian regime, another goal would be to classify this regime to the specific type of Linz's typology of authoritarian regimes.

The structure of this work is divided to the few key parts. The first part is about authoritarian regimes and their classification. The second part represents historical events which led to creation of the Second republic. Further, in this work are described main changes in political system, its reverse from democracy and shift towards nondemocratic regime. The last part deals with the end of the Second republic.

At the end, the work reaches the goal that the Second Czechoslovak republic is authoritarian regime because it did not show any totalitarian elements like ideology, one mass totalitarian party or no opposition and on the contrary showed all authoritarian elements like mentality or limited pluralism. Because of mobilization of society which is not so specific for authoritarian regimes, the Second republic belongs to only type from Linz's typology that is unique because of this mobilization – postdemocracy mobilizational authoritarian regime.

10 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Československo za první republiky

Zdroj:

Historie lidstva. *Hlava N: ČSR ve 20. letech 20. století: Krize roku 1920*, Dostupné na: <http://www.ucebnice-dejepisu.ic.cz/1302-csr-ve-20-letech-20-stoleti-krize-roku-1920.php>, 30. 4. 2012.

Příloha č. 2: Československo po Mnichovské dohodě – Druhá Československá republika

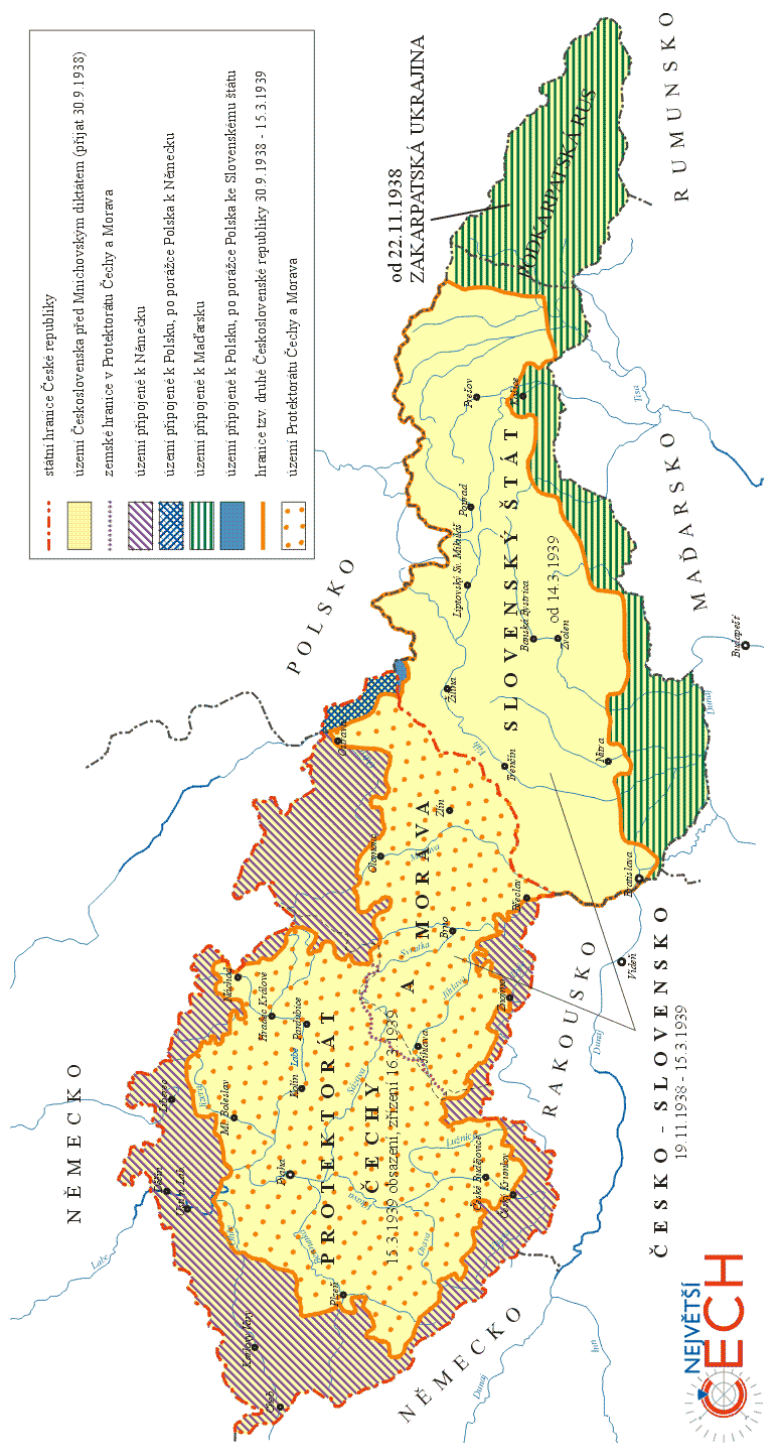

Zdroj:

Wikipedia. *Druhá republika*, Dostupné na:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Druh%C3%A1_%C4%8Ceskoslovensk%C3%A1_republika_1938.png, 30. 4. 2012.

Příloha č. 3: Konec druhé republiky – Protektorát Čechy a Morava

Zdroj:

Česká televize. *Největší Čech*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/img/historie/mapa14b.gif>, 30. 4. 2012.

Příloha č. 4: Vlády v Druhé republice

Centrální československé vlády

1. Syrového úřednická vláda (4. 10. 1938 – 1. 12. 1938)

předseda vlády	arm. gen. Jan Syrový
ministr zahraničních věcí	Dr. František Chvalkovský
ministr národní obrany	arm. gen. Jan Syrový
ministr vnitra	Jan Černý
ministr spravedlnosti	Dr. Vladimír Fajnor (od 14. 10. 1938 Dr. Ladislav Feierabend)
ministr školství a národní osvěty	Dr. Stanislav Bukovský, správce
ministr financí	Dr. Josef Kalfus
ministr obchodu	Dr. Imrich Karvaš
ministr železnic	brig. gen. Vladimír Kajdoš
ministr pošt a telegrafů	brig. gen. Vladimír Kajdoš
ministr zemědělství	Dr. Ladislav Feierabend
ministr sociální péče	Dr. Petr Zenkl
ministr unifikací	Dr. Vladimír Fajnor (od 14. 10. 1938 Dr. Ladislav Feierabend)
ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy	Petr Zenkl
ministr veřejných prací	div. gen. Karel Husárek
ministr bez portfeje	Ing. Hugo Vavrečka
ministr bez portfeje	Dr. Stanislav Bukovský
ministr bez portfeje	Dr. Ivan Parkányi (do 14. 10. 1938)

2. Beranova vláda – „vláda národní jednoty“

předseda vlády	Rudolf Beran
ministr zahraničních věcí	Dr. František Chvalkovský
ministr národní obrany	arm. gen. Jan Syrový
ministr vnitra	Otakar Fischer
ministr spravedlnosti	Dr. Jaroslav Krejčí
ministr školství a národní osvěty	Dr. Jan Kapraš
ministr financí	Dr. Josef Kalfus
ministr obchodu	Dr. Vladimír Šádek
ministr železnic	div. gen. Alois Eliáš
ministr pošt a telegrafů	brig. gen. Vladimír Kajdoš
ministr zemědělství	Dr. Ladislav Feierabend
ministr sociální a zdravotní správy	Dr. Vladislav Klumpar

ministr veřejných prací	Dominik Čipera
ministr bez portfeje	Karol Sidor (od 14. 3. 1939 Jiří Havelka)

Slovenské autonomní vlády

1. slovenská autonomní vláda (7. 10. 1938 – 1. 12. 1938)

předseda vlády	Msge. Dr. Jozef Tiso (do 7. 10. také ministrem pro správu Slovenska)
ministr vnitra	Msgr. Dr. Jozef Tiso
ministr spravodlnosti	Dr. Ferdinand Ďurčanský
ministr školství a národní osvěty	Dr. Matúš Černák
ministr financí	Pavol Teplanský
ministr obchodu	Pavol Teplanský
ministr pošt a železnic	Ján Lichner
ministr zemědělství	Pavol Teplanský
ministr sociální péče a zdravotnictví	Dr. Ferdinand Ďurčanský
ministr veřejných prací	Pavol Teplanský

2. slovenská autonomní vláda (1. 12. 1938 – 20. 1. 1939)

předseda vlády	Msgr. Dr. Jozef Tiso
ministr vnitra	Msgr. Dr. Jozef Tiso
ministr spravodlnosti	Dr. Mikloš Vančo
ministr školství a národní osvěty	Dr. Matúš Černák
ministr financí	Pavol Teplanský
ministr obchodu	Pavol Teplanský
ministr pošt a železnic	Dr. Ferdinand Ďurčanský
ministr zemědělství	Pavol Teplanský
ministr sociální péče a zdravotnictví	Msgr. Dr. Jozef Tiso

3. slovenská autonomní vláda (20. 1. 1939 – 9. 3. 1939)

předseda vlády	Msgr. Dr. Jozef Tiso
ministr vnitra	Msgr. Dr. Jozef Tiso
ministr spravodlnosti	Dr. Miloš Vančo
ministr školství a národní osvěty	Jozef Sivák
ministr financí	Pavol Teplanský
ministr hospodářství	Dr. Mikuláš Pružinský

ministr dopravy a veřejných prací	Dr. Ferdinand Ďurčanský
-----------------------------------	-------------------------

4. slovenská autonomní vláda (9. 3. 1939 – 11. 3. 1939)

předseda vlády	Jozef Sivák
ministr vnitra	Jozef Sivák
ministr spravedlnosti	Jozef Sivák
ministr školství a národní osvěty	Jozef Sivák
ministr financí	Pavol Teplanský
ministr hospodářství	Jozef Sivák
ministr dopravy a veřejných prací	Jozef Sivák

5. slovenská autonomní vláda (11. 3. 1939 – 14. 3. 1939)

předseda vlády	Karol Sidor
ministr vnitra	Dr. Martin Sokol
ministr spravedlnosti	Dr. Gejza Fritz
ministr školství a národní osvěty	Jozef Sivák
ministr financí	Dr. Alexander Hrnčiar
ministr dopravy a veřejných prací	Július Stano
ministr průmyslu, obchodu a živností	Dr. Ing. Peter Zaťko
ministr zemědělství	Dr. Ing. Peter Zaťko

Podkarpatoruské autonomní vlády (popř. autonomní vlády Zakarpatské Ukrajiny)

1. podkarpatoruská autonomní vláda (11. 10. 1938 – 26. 10. 1938)

předseda vlády	Andrej Bródy
ministr vnitra	Dr. Edmund Bačinský
ministr dopravy	Julian Révay
ministr školství	Andrej Bródy
ministr pro hospodářství	Dr. S. A. Féncik
vládní tajemník – pověřen agendou zdravotnictví a sociální péče	Msgre. Augustin Vološin
vládní tajemník – pověřen agendou justiční správy	Dr. Ivan Pješčak

2. podkarpatoruská autonomní vláda (26. 10. 1938 – 1. 12. 1938)

předseda vlády	Msgre. Augustin Vološin
ministr financí	Msgre. Augustin Vološin
ministr obchodu a zemědělství	Msgre. Augustin Vološin
ministr vnitra	Dr. Edmund Bačinský
ministr komunikací	Julian Révay
ministr veřejných prací	Julian Révay
ministr zdravotnictví a sociální péče	Julian Révay

3. podkarpatoruská autonomní vláda (1. 12. 1938 – 8. 3. 1939)

předseda vlády	Msgre. Augustin Vološin
členové vlády	Julian Révay
	arm. gen. Lev Prchala (od 16. 1. 1939)

4. podkarpatoruská autonomní vláda (6. 3. 1939 – 15. 3. 1939)

předseda vlády	Msgre. Augustin Vološin
ministr školství	Msgre. Augustin Vološin
ministr spravedlnosti	Msgre. Augustin Vološin
ministr vnitra	arm. gen. Lev Prchala
ministr financí a dopravy	arm. gen. Lev Prchala
ministr zemědělství	Stepan Kločurak
ministr veřejných prací	Stepan Kločurak
ministr zdravotnictví	Stepan Kločurak
ministr průmyslu, obchodu a živností	Stepan Kločurak

Zdroj:

Olivová: 2000: 319-324.